

İntihal / Plagiarism

This article was checked by

programında bu makale taranmıştır

Makale Bilgisi / Article information

Makale Türü / Article types	: Araştırma Makalesi / Research article
Geliş Tarihi / Received date	: 17.11.2022
Kabul Tarihi / Accepted date	: 09.02.2022
Yayın Tarihi / Date published	: 20.12.2022

Atıf / Citation

Erenbaş Pehlivan, S. (2022). Çağdaş Türk Lehçelerinde /-sA/ Ekli Bağlama Edatları. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi / International Journal of Turkic Dialects (TÜRK LAD)*. 6. Cilt, 2. Sayı, 467-499.

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİNDE /-sA/ EKLI BAĞLAMA EDATLARI
The /-sa/ suffixed connection prepositions in contemporary Turkic dialects
SEHER ERENBAŞ PEHLİVAN¹

Öz

Türkiye Türkçesinde bugün şart kipi olarak değerlendirilen /-sA/ ekinin pek çok başka fonksiyonu bulunmaktadır; ancak temelde bu ek eski fonksiyonu olan zarf-fiil görevini hâlâ devam ettirmektedir. /-sA/ eki, (dilek-istek hariç) şart kullanımlarında şahıs eki olarak çekimlenmesine rağmen, cümlede diğer haber ve istek kipleri gibi tam bir yargı bildirmez. Bundan dolayı bazı araştırmacılar bu ekin hâlâ zarf-fiil görevinde bulunduğunu ve bu nedenle zarf-fiil (gerundium) kategorisinde değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Türkçedeki bağlama edatlarının yapısındaki /-sA/ eki de zarf-fiil fonksiyonunda bulunarak zarf-fiil grubundan hareketle yan cümlecik oluşturur. Bu nedenle bu ekin, zamanla kalıplaşarak bağlama edatlarını oluşturduğu söylenebilir. Daha önce üzerinde pek çok çalışma yapılan /-sA/ ekinin edatlaşma fonksiyonuna ya da bağlama fonksiyonuna değinen çalışmalar çok azdır. Bu nedenle bu çalışma; Türkiye Türkçesi başta olmak üzere diğer çağdaş Türk lehçelerindeki (Güneybatı/Güneydoğu, Kuzeybatı/Kuzeydoğu) /-sA/ ekinin oluşturduğu bağlama edatlarının tespitine dayanır. Cümlede ifade ettiği anlamı ya da görevi esas alınarak sınıflandırılmasını ve değerlendirilmesini içerir. Yan cümle menşeli oldukları tespit edilen bağlama edatları 21 başlık altında incelenmiştir. Bu yapıdaki her bir edattan örnek verilmiştir. Değerlendirilen /-sA/ ekli bağlama edatlarının bazılarının; 1. tekil şahıs, 2. tekil şahıs ve 2. çokluk şahıs çekimlerinden oluştuğu görülmüştür. Çoğunluğunun ise şahıs eki almayıp eksiz olduğu ve bütün bu edatların yapısında ana yardımcı fiillerin bulunduğu (i-, ol-/bol-) tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bağlama Edatı, Cümle Başı Edatları, Zarf-fiil, Yan Cümle, Çağdaş Türk Lehçeleri.

¹ Araştırma Görevlisi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, El-mek: seher.erenbas@erdogan.edu.tr.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7405-507X>

Abstract

The suffix /-sA/, which is considered as the conjunctive mood in Turkey Turkish, has many other functions; but basically, this suffix still continues its old function of gerundium. Despite the fact that the /-sA/ suffix is conjugated by taking the personal ending in the conditional usages (except for subjunctive mood) and is not give judgement completely in the sentence like other indicative mood and subjunctive mood. Some researchers think that this suffix still functions as a gerundium and therefore it should be evaluated in the gerundium category. The suffix /-sA/ in the structure of the connecting prepositions in Turkish is also in the gerundium function and forms a subordinate clause based on the gerundium group. For this reason, it can be said that this suffix has become stereotyped over time and forms the connecting prepositions. There are very few studies that refer to the prepositional function or the connection function of the /-sA/ suffix, which has been studied many times before. Therefore this study is based on the determination of the conjunction prepositions formed by the /-sA/ suffix in contemporary Turkic dialects (Southwest/Southeast, Northwest/Northeast) especially in Turkey Turkish. It includes classification and evaluation based on the meaning or function it expresses in the sentence. Connecting prepositions, all of which were found to be subordinate clauses, were examined under 21 headings. Examples of each preposition were given. It has been revealed that some of the evaluated conjunctions with /-sA/ consists of 1st person singular, 2nd person singular and 2nd plural person conjugations. Most of them do not take the suffix and person suffixes. And all these prepositions have main auxiliary verbs (-i, ol-/bol-).

Keywords: Connection Propositions, Prepositions at the Beginning of a Sentence, Gerundium, Subordinate Clause, Contemporary Turkic Dialects.

1. Giriş

Türk dilinde /-sA/ ekiyle ilgili yapılan çalışmaların ilkinin, bu ekin kökenine dair çalışmalar oluşturur. /-sA/ şart kipi eklerinin yapısı üzerine çeşitli görüşler ortaya atan Türkolog ve Altaistlerin arasından W. Bang, bu ekin bir esas fiilin -a/-ı zarf-fiil (gerundium) şekli ile “saymak, tasarlamak, düşünmek” anlamlarındaki *sa-* yardımcı fiilinin -r’li geniş zaman çekiminden alınmış olabileceğini ve orta hece düşmesine uğrayarak *-a sa-r > -sar, -i sa-r > -sar* şeklinde bir fiil birleşiminden oluştuğunu dile getirir. A. von Gabain, W. Bang’ın görüşünü kabullenmekle birlikte, /-sAr/ şart eki ile, Eski Anadolu Türkçesindeki /-IsAr/ gelecek zaman eki arasında da bir bağlantı olması gerektiği görüşünü ileri sürer. G. J. Ramstedt, Türkçe /-sA/ ekinin isim ve fiil soylu kelimelerden istek gösteren fiiller türettiğini ve şart kipi kuruluşunun Türkçe ile Moğol, Mançu ve Tunguzca gibi Altay dillerindeki paralel gelişmesini göz önünde tutarken bu ekin “istek, niyet” gösteren bir /-sA/ fiil türetme eki ile -r geniş zaman partisip ekinin kaynaşmasından oluştuğunu ortaya atar. V. Hatiboğlu (Kılıcoğlu) ise Ramstedt’in görüşünü benimsemekle birlikte, /-sAr/ şart ekinin XIII. yüzyıldan sonra bir başka alana kayarken -i/-i zarf-fiil ekleri ile birleşip varlığını /-IsAr/ gelecek zaman ekinde devam ettirdiğini bildirir. Talat Tekin, /-IsAr/ ekinin yapısını kaynak metinlerinden yararlanarak Türkçenin tarihî gelişme şartlarına dayanarak açıklar. Hatiboğlu’nun verdiği /-sAr/ şart eki > /-IsAr/ gelecek zaman eki gelişmesi konusundaki görüş yanlışlığını ifade eder. Bugün ise /-sA/ şart ekinin Eski Türkçedeki /-sAr/ şart ekinin devamı olduğu ve /-sAr/ ekinin de Ramstedt’in belirttiği gibi, istek fiilleri türeten bir +sa-/+se- eki ile geniş zaman ekinin kaynaşmasından oluştuğu görüşü ilim alanında çalışanlar tarafından benimsenip yaygınlaşır (Korkmaz, 2005: 160-168).

Türk dili gramer kitaplarında genellikle *şart kipi* olarak adlandırılan /-sA/ eki biçim olarak Eski Türkçede /-sAr/ şeklindeyken, devrenin sonlarına doğru r’si düşmüş ve /-sA/ şeklini almıştır. (Ergin, 2013: 309). Köktürkçede şart kipi görevi henüz oluşmayan /-sAr/ eki şahıslara bağlanmadan kullanılan bir zarf-fiil eki görevi üstlenir. Eski Uygur Türkçesi döneminde ise bünyesine şahıs ekini de alarak şart kipini oluşturur; ancak Eski Uygur Türkçesi döneminde /-sAr/ eki, zarf-fiil ve kip eki arasında geçiş özelliği göstermeye devam eder (Hunutlu, 2015: 66,

89). Orta Türkçe döneminden itibaren bu ek şart ve zaman işlevi ile beraber dilek işleviyle de kullanılmaya başlar (Bulak, 2011: 25). Bugün ise temelde “şart” ve “dilek” göreviyle kullanıldığını bildiğimiz /-sA/ ekinin işlevlerine zamanla farklı fonksiyonlar eklenmiştir. Dolayısıyla bu ekle ilgili yapılan çalışmaların sayısı da giderek artmıştır. Yayımlanan çalışmalara kısaca değinmek gerekirse; Karahan, makalesinde /-sA/ ekinin herhangi bir pekiştirme ünsüzü alması durumunda şahıs ekleriyle kullanılamayacağı ve /-sAr/ ekinin yapısındaki r ünsüzünün bir türeme ses olabileceği düşüncesinin tartışmalı olduğu görüşünü dile getirir (2011: 199). Gülsevin, /-sA/ ekinin aslında kiplerden daha çok gerundium ekleriyle fonksiyon birliğini gösterdiğini ve bu sebeple de gramerlerin (zarf-fiil ~ ulaç)’lar bölümünde verilmesi gerektiğini söyler ve *gelince gideriz* kullanılışı ile *gelirse gideriz*, *gelse gideriz* gibi kullanışlar arasında sentaktaki fonksiyonları bakımından hiçbir fark olmadığını ifade eder. (1990: 276-279). Bulak ise makalesinde; /-sA/ ekinin hangi kategoride olduğu konusunu ele almaz. /-sA/ ekini ilk olarak “şart kipi -sA”, “dilek-istek kipi -sA”, “zaman anlamının ön planda olduğu -sA” ve “kalıplaşmış ve anlamından uzaklaşarak cümle bağlayıcı hâline gelen -sA” olarak dört ana işlevi olduğunu bildirir. Bu ekin şart, koşul, kararlılık, tahmin, şüphe, endişe, korku, şartsızlık, şaşkınlık, beklenmezlik, dilek~istek işlevi, zaman işlevi, farazi, varsayım vb. gibi pek çok işlevini ele alarak inceler (2011: 25-38). Benzer de makalesinde; Bulak gibi, dilek ve şart görevini, ihtimal işlevini, karşılaştırma ve zıtlık işlevini, buyruk işlevi vb. gibi /-sA/ ekinin işlevlerini değerlendirir (2010: 131-140). Yukarıda genel hatlarıyla verilen çalışmaların hepsi görüldüğü gibi daha çok -sA ekinin işlevleri üzerinedir. İncelenen bu makaleler arasında /-sA/ ekinin oluşturduğu bağlama edatlarının fonksiyonlarına değinilmiştir; ancak /-sA/ ekli bağlama edatlarının nasıl kalıplaştığı ve bağlaçların yapısı açıklanmamıştır. Yukarıda incelenen çalışmalardan hareketle /-sA/ ekinin işlevlerine Eski Türkçeden bu yana pek çok fonksiyonu kattığı ve bu ekin bağlama edatlarının yapısında ‘şart’ olarak değil de ‘zarf-fiil’ olarak yer aldığı söylenebilir. Nitekim Gülsevin, makalesinde; gerundiumların kişi eki alamadıkları eleştirisine karşı çıkar. *Fiil-DİK + kişi eki + dA (geldiğimde, geldiğinde)* gibi yapısında partisipten düzeltilmiş ve kişi eki almış birleşik yapıda bir gerundiumun söz konusu olduğunu ifade eder. Tahir Nejat Gencan ve Tahsin Banguoğlu’nun gramerlerinde de gerundiumların kişi eki alabileceklerini gösterdiklerini de dile getirir (1990: 279). Gülsevin, 2017 yılında Bükreşte sunduğu bildirisinde de 1990 yılında yazdığı makalesine değinerek /-sA/ ekinin zarf-fiil olduğunu ve kişi eki alabildiğini lehçelerden örnekler vererek açıklar (2017: 431-440). Onun bu düşüncesinden hareketle öncelikle /-sA/ ekinin bağlama edatlarında “zarf-fiil” fonksiyonunda olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bu yapıdaki bağlama edatları, zarf-fiil grubundan kalıplaşarak oluşmuştur. Ayrıca, Türk dili tarihinde gerek haber kipi eklerinin (-yor, -acak, -mış) ve gerekse dilek kip eklerinin (-ayım, -malı) tek başına zarf-fiil ekleri gibi geldiği kelimeyi edatlaştırdığına dair örnekler görülmüş değildir; ancak haber ve dilek kip eklerinin yalnızca çekimlenmiş, tam yargı bildiren cümle (örneğin; varsayalım, farz edelim; örnek veriyorum) sıfatıyla tamamen kalıplaşmış bağlama edatına dönüşmüş örnekleri bulunmaktadır. /-sA/ ekini alan bağlama edatları (çoğunlukla cümle başı edatları) cümle menşeli olsalar da /-sA/ ekini almayan diğer bağlama edatları (örneğin; varsayalım, farz edelim; örnek veriyorum) gibi tam bir cümle kalıplaşmasından oluşmaz. Aksine zarf-fiil grubu yan cümlesinden kalıplaşarak oluşurlar. Üstelik zarf-fiil eklerinin şahıs eki alabilirdiği düşüncesinden hareketle gerek Türkiye Türkçesinden gerekse lehçelerden tespit ettiğimiz *meğersem*, *yoksam*, *içmasam*; *istersen*, *dersen* gibi bu bağlama edatlarındaki *-m* ve *-n* ekleri bu makalede ‘şahıs eki’ olarak gösterilmiştir. Nitekim zarf-fiil ekleri şahıs eki alabilirler. Bunu Kırgızcadan bir örnekle açıklayabiliriz: Men bul kıymınday balıktan anı körüp-körbögönün *surasam*: “Men azır kiçinekeymin, anı başka tabakatarıdaki çoñ balıktardan surasañ, alar menden çoñ, köptü körgön, köptü bilişet” / Ben bu küçük balıktan onu görüp görmediğini *sorunca* “Ben şimdi küçücüğüm, onu başka tabaklardaki büyük balıklardan sorasın, onlar benden büyük, çok görmüşler, çok biliyorlar...” (Buran, Alkaya, 2019: 227)]. Zaten edatların yapı ve menşe özelliklerinde, zarf-fiil eklerinin rolü büyüktür. Özellikle çekim edatları zarflar ve fiil köklerinden zarf-fiil ekleriyle meydana gelen şekillerinden oluştuğu için yine kullanım yönüyle bunlar cümlede zarflık durumunda bulunurlar

(Pul, 2002: 67). Dolayısıyla /-sA/ ekli bağlama edatları da cümlede zarflık durumunda bulunup yan cümleden kalıplaşarak oluşmuş bağlama edatlarıdır.

Bağlama edatları, kelimeden küçük dil birliklerini, kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri şekil ve mânâ bakımından birbirine bağlayan, onlar arasında bir ilişki kuran yapılardır. Aslında Türkçede sonradan ve yabancı dillerin tesiriyle ortaya çıkmış, çoğunlukla yabancı asıllı edatlardır. Türkçe kökenli olan bağlama edatları ise isim ve fiil şekillerinin sonradan edatlaşması ile ortaya çıkmıştır (Ergin, 2013: 352). Bu edatlar genellikle gramer kitaplarında ya cümledeki konumuna göre ya da cümlede ifade ettiği anlama göre sınıflandırılmıştır. Korkmaz, eserinde bağlama edatlarıyla ilgili; bağlaçların şekil yapıları bakımından dört gruba ayrılabilceğini, dördüncü grubun ise cümle yapısında olan bağlaçların olduğunu, bunlardan çoğunun anlam kayması ve kalıplaşma yoluyla kendilerinde var olan asıl anlamları ve yargı bildirme özelliklerini yitirerek bütünüyle birer bağlaca dönüştüklerini ifade eder. Anlamlarını korumuş olanların da artık *bağlaç* görevinde olduğunu belirtir (2003: 1097). Kısaca, Türkçede kullanılan edatların birçoğu özellikle bağlama edatları aslında birer cümle oldukları hâlde zamanla aşınmaya uğramış; anlamlarını kaybederek, kalıplaşarak edatlaşmış yapılardır (Efendioğlu, 2006: 195).

2. Yöntem

Türkçede /-sA/ ekli bağlama edatları, yabancı asıllı edatlara nazaran daha geç ortaya çıkmasına rağmen, günümüzde sayıları gittikçe artış gösteren edatlardır. /-sA/ ekli bağlama edatlarının sayısının bu denli fazla olması ve zamanla artması, onun bünyesinde zıtlık, tahmin, ihtimal, şart, zaman, kararlılık, şüphe gibi pek çok farklı işlevi taşıyor olmasıdır. Bu nedenle çağdaş Türk lehçelerinde bu edatların sayılarının tespit edilmesi, ortaya çıkarılması ve cümledeki görevlerinin incelenmesi ve sınıflandırılması önem arz etmektedir. Bu amaçla gerek Türkiye Türkçesinde ve gerek diğer çağdaş lehçelerde /-sA/ ekli bağlama edatlarına dair örnekler bazı metin, gramer ve sözlüklerden taranmıştır. Daha önce Türkiye Türkçesinde edatlarla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında /-sA/ ekli bağlama edatları örneklerinin verildiği görülür². Bu makalede ise bunlara ek olarak; *aslian bakarsan, bana kalırsa, bir bilsen, bilsen, dersin, dersiniz, gerekirse, görse, hâlbüysa, hâlbüysam, handiyse, her nasılsa, her neyse, mümkünse, nasıl olsa, nasıl olmuşsa, neden dersin, neden ki dersin, ne de olsa, neredeyse, neyse, olmazsa, varsa...yoksa, yoksam* bağlama edatları da değerlendirilmiştir. Çağdaş lehçelerden ise Güneydoğu/Karlık, Güneybatı/Oğuz grubu ile Kuzeybatı/Kıpçak ve Kuzeydoğu grubundan gramerler, tezler ve destanlar taranmış ve bulunan her bir örnekle ilgili en az bir cümle eklenmiştir. Gramerlerde bağlama edatı olarak gösterilen ancak herhangi bir kaynaktan örneğine rastlanmayan bağlama edatları için gramer kitabından atıf yapılmıştır. Tespit edilen her bir /-sA/ ekli bağlama edatının cümleye kattığı anlam ilişkisi temel alınarak başlıklar hâlinde *semantik* bir sınıflandırma oluşturulmuştur. Verilen başlıklardan bazıları ve bağlaçların tanımları (Çıkarım, Farketme, İhtimâl, Karşıtlık, Kuvvetlendirme, Seçme/Alternatif, Şartlı Sonuç, Şaşma/Beklenmezlik, Yetinme ve Zaman) Muharrem Daşdemir'in *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal-İşlevsel Söz Dizimi* kitabından, ikisi (Denkleştirme, Karşılaştırma) Ahmet Buran ve Ercan Alkaya'nın *Çağdaş Türk Yazı Dilleri Kuzeybatı / Kıpçak Grubu* kitabından alınmıştır. Bir tanesi (Sonuç Bildiren) Zeynep Korkmaz *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)* kitabından eklenmiştir. Diğerleri ise (Bilinmezlik, Esaslılık, Genel Geçerlilik, İstek-Arzu, Kanaat, Nedensellik) bağlama edatının cümleye kattığı anlama göre tarafımızca belirlenip tanımlanmıştır. Bütün bu bağlama edatlarının çoğu zaten açıklayıcı edatlardır; ancak cümleler

² Kâmil Tiken'in *Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf-Fiiller* kitabında /-sA/ ekli 4 bağlama edatı: *eyle olsa, gerekse, gerekse...gerek, yoksa/yohsa* (Tiken, 2020: 86, 88, 126) verilir. Muharrem Daşdemir'in *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal-İşlevsel Söz Dizimi* adlı kitabında /-sA/ ekli 11 bağlama edatı: *gerek...gerekse, öyleyse, aslında ise, nedense, oysa, isterse, istersen, isterseniz, yoksa, hiç değilse, hiç olmazsa* (Daşdemir, 2014: 114, 143, 145, 146, 148, 149, 151) verilir. Necmettin Hacıeminoğlu'nun *Türk Dilinde Edatlar* kitabında /-sA/ ekli 12 bağlama edatı: *bolmasa, hiç değilse, hiç olmazsa, hiç yoksa, ise, megerse, megersem, nasılsa, olsa olsa, varsa/var ise, yoksa/yohsa, gerek...gerekse* (Hacıeminoğlu, 1984: 131, 158, 163, 181, 182, 188, 200, 214, 264) verilir.

arasında anlam ilişkisi kurarak farklı anlamları çağrışırlar. Bu nedenle de semantik bir sınıflandırma yapılmıştır. Bütün bağlama edatları kalıplaşmış yapılar olmakla birlikte, bazı başlıklar altında verilen örnekler “kalıp ifade” ile “bağlaç” arasında bir geçiş özelliği taşır. Bu durum başlıklar altında belirtilmiştir. Sayı çok daha fazla artacağından Anadolu ağızlarına ve uzak lehçelerdeki Çuvaşça ve Yakutça metin ve gramerlerinde tarama yapılmamıştır.

Zarf-fiil grubu yan cümlesinden oluşan /-sA/ ekli bağlama edatlarının taranan lehçelerde toplam sayısı 152’dir. Bunların 44’ü Türkiye Türkçesinin bazı metin, gramer ve sözlüklerinden 108’si ise Güneydoğu, Güneybatı ve Kuzeydoğu, Kuzeybatı lehçelerinin bazı metin, gramer ve sözlüklerinden ortaya çıkarılmıştır. Azerbaycan Türkçesinde 5, Türkmen Türkçesinde 10, Gagavuz Türkçesinde 1, Özbek, Yeni Uygur ve Kırım-Tatar Türkçesinde 3, Kazak Türkçesinde 14, Karakalpak Türkçesinde 3, Karaçay-Balkar Türkçesinde 2, Kırgız Türkçesinde 15, Başkurt Türkçesinde 5, Nogay Türkçesinde 10, Tatar Türkçesinde 7, Kumuk Türkçesinde 4, Altay Türkçesinde 3, Hakas ve Tuva Türkçesinde 10 bağlama edatı tespit edilmiştir. Çağdaş Türk lehçelerinden tespit edilenler şunlardır:

Türkiye Türkçesinde: *aslında ise, aslına bakarsan, bana kalırsa, bir bilsen, bilsen, böyleyse, değilse, dersin, dersiniz, gerekirse, gerek...gerekse, görsen, hâlbüysa, hâlbüysam, handiyse, her nasılsa, her neyse, hiç değilse, hiç olmazsa, ise, isterse, istersen, isterseniz, meğerse, meğersem, mümkünse, nasılsa, nasıl olsa, nasıl olmuşsa, neden dersin, neden ki dersin, ne de olsa, nedense, neredeyse, neyse, olmazsa, olsa olsa, oysa, oysaki, öyleyse, varsa, varsa... yoksa, yoksa, yoksam.*

Azerbaycan Türkçesinde: *heç olmasa, yohise ~ yohsa, isä, nedense, nese.*

Türkmen Türkçesinde: *aslında bolsa* (Kara, 2005: 115) *bolsa-da, bolmasa, hiç bolmasa* (Kara, 2005: 115), *eysem, eysem de bolsa, gerek bolsa, hakikatda bolsa* (Kara, 2005: 115) *näme de bolsa, yoğsam* olmak üzere 10 bağlama edatı yer alır.

Gagavuz Türkçesinde: *osa, osaydı~osıydı.*

Özbek Türkçesinde: *äymısä, bolsa, esä.*

Yeni Uygur Türkçesinde: *bolsa, bolmisa ve héç bolmisa.*

Kırım-Tatar Türkçesinde: *deseñ, dersiniz, neçün deseniz, olmasa.*

Kazak Türkçesinde: *alay (olay) bolsa, atysa, aytsa da, äytse dağı* (Koç, Bayniyazov, Başkapan, 2019: 61), *äytpese, birese, bolsa, bolsa da, bolmasa, dese, esirese* (Buran, Alkaya, 2019: 141) *nege deseñ* (Buran, Alkaya, 2019: 141), *ne bolsa, nemese, ya bolmasa.*

Karakalpak Türkçesinde: *birese, bolsa, yeki bolmasa.*

Karaçay-Balkar Türkçesinde: *ese, ne için deseñ.*

Kırgız Türkçesinde: *anday bolso, bolso, bolso da, bolboso, eç bolboso, emese, emne için deseñ, qaçan bolso, qanetse, körsö, nege deseñ, oşentse da, oşondoy bolso da, ca bolso, ce bolboso.*

Başkurt Türkçesinde: *bulmaha, eger ze* (Buran, Alkaya, 2019: 279), *ismaha / ismaham yuqha, ye bulmaha.*

Nogay Türkçesinde: *alay bolsa, bolsa, bolsa da, deseñ, ne bolsa da, ol balmasa* (Buran, Alkaya, 2019: 343), *oması, nege dese, yade bolsa, yok dese* (Buran, Alkaya, 2019: 343).

Tatar Türkçesinde: *alaysa, bulmasa, içmasa, içmasam, ise, yeise, ye bulmasa.*

Kumuk Türkçesinde: *busa, ese, olay busa* (Buran, Alkaya, 2019: 536), *yoğese.*

Altay Türkçesinde: *aysa, deze, emeze.*

Hakas Türkçesinde: *ağaa hoza, andağ daa polza, andağ polza, xaydağ daa polza, xaydi polza, xayzı polza, nime dee polza, nimeze, nooza, polza.*

Tuva Türkçesinde: *azı bolza, bolza –daa, çok bolza, -daa bolza, -daa bolza...-daa bolza, indig bolza, indig –daa bolza, inçalza –daa, inçalzajok, ol bolza.*

3. Çağdaş Türk Lehçelerindeki Açıklayıcı Bağlama Edatlarının Yapısı ve Kullanımları

Açıklayıcı bağlama edatları, *cümle başına veya sonuna gelen edatlarla yapılan bu yapılarıdaki sözler veya cümleler, aralarındaki sıralama, denkleştirme, karşılaştırma, açıklama, neden, sonuçlandırma, onama ve ret vb. gibi ilişkilerle birbirine bağlıdır. Cümle başında veya sonunda yer alan ve kendisinden önceki dil birliklerini bir bütünlük içinde kendisinden önceki veya sonraki dil birlikleriyle ilişkilendiren bu edatların önemli bir bağlama rolü vardır.* (Karaağaç 2018: 355).

3.1. Bilinmezlik Bağlaçları

Cümlede ifade edilen bir olayın ya da durumun nasıl olunduğunun bilinmediğini ifade eden bağlama edatlarıdır. Cümlede bu anlamı veren edatlara yalnızca Türkiye Türkçesinde ve Hakas Türkçesinde rastlanmıştır.

Türkiye Türkçesinde

nasılsa: < *ne + asıl (Arapça) + Ø (ek-fiil) + -sa (zf. eki).* Nasılsa bağlacı, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu bağlama edatıdır. Hacıeminoğlu, **nasılsa** için “nihayet” anlamını vererek, Türkiye Türkçesinde cümle başı edatı olduğunu söyler. (Hacıeminoğlu 1992: 183). Çağbayır **nasılsa** için “1. Bilinmeyen bir sebeple; belirsiz bir sebeple; herhangi bir sebeple. 2. Er geç; elbette; kuşkusuz; nasıl olsa” (Çağbayır IV, 2007: 3494) tanımlarını verir.

İşte bu adam, nasılsa suda yüzen tahta parçalarından birine tutunuyor ve başını geriye çevirip kalıntılara bakıyor... (Atay 2017: 258)

nasıl olmuşsa: < *ne + asıl (zarf) + ol- (yrd. fiil) + muş (öğr. g.ç. z.e.) + Ø (ek-fiil) + -sa (zf. eki).* Nasıl olmuşsa bağlacı, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu bağlama edatıdır. Bu edat “her nasılsa” (Akalin, 2011: 1753) anlamına gelen cümle başı edatıdır. Nasılsa bağlacıyla hemen hemen aynı anlamı taşır.

Yine, nasıl olmuşsa, ayakta dikilecek yer yokken, yanımdaki koltuk boş- A. Ağaoğlu (Akalin 2011: 1753).

Hakas Türkçesinde

xayzı polza: < *xayzı (kayzı) ‘hangi’ + pol- (yrd. fiil) + -za (zf. eki).* Xayzı polza, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu bağlama edatıdır. Bu sözcük “nasılsa” anlamına gelerek cümle başında bulunur.

Altı tarsığında azı-suu / Abanarçı çatılap xalğan, / Xayzı polza tazorında, / Tübünde le palğan (Altı tulumundaki içkisi, / Azıcık kalmış, / Nasılsa tulumunun, / Dibinde azıcık kalmış) (Arıkoğlu, 2007: 384, 385).

xaydi polza: < *xaydi ‘nasıl’ + pol- (yrd. fiil) + -za (zf. eki).* Xaydi polza, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu cümle başı edatıdır. Bu edat da **xayzı polza** gibi “nasılsa” anlamını taşır.

Ax xayadan xıs kızı / Xaydi polza sıxxan (Ak kayadan kız kişi / Nasılsa çıkmış) (Arıkoğlu, 2007: 636, 637).

3.2. Çıkarım Bağlaçları

“Önceki cümle ya da cümlelere dayanılarak çıkarılan sonucu belirten cümlelerin başına getirilen bağlaçlardır” (Daşdemir, 2014: 143). Bu başlık altındaki bağlama edatları, Gagavuz,

Özbek ve Yeni Uygur Türkçesi hariç Oğuz grubu ve diğer Kıpçak lehçelerinde çoğunlukla benzer yapıda ve anlamda tespit edilmiştir. Bu bağlaçların çoğunluğunun yapısında “a/o, an/ın” 3. tekil şahıs zamiri bulunur.

Türkiye Türkçesinde

öyleyse: < *o (3.t.ş.) + -yle (ile edatı) + -y (ek-fiil) + -se (zf. eki). Öyleyse, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “o hâlde” (TS, 2011: 1865) anlamına gelen cümle başı edatıdır. Cümle sonunda da bulunur.

“Burası ne kadar tozlu!” diye bağırdı karısının işitmesini bekleyen bir sesle. Cevap verdi. İstediyim gibi çalışabilirim **öyleyse** (Atay, 2017: 64).

Oturduğu yerden insanları tanıyamayacağını söyledim. Bu tutumla kimseyle arkadaş olamazdı. “**Öyleyse**, ben de hayatımın sonuna kadar aynı yerde kıvılcıktan oturacağım,” dedi (Atay 2017: 425).

böyleyse: < bu (işaret zamiri) + ile (edat) + -y (ek fiil) + -se (zf. eki). Böyleyse, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu bağlama edatıdır. Sözcük, **böyle** “bunun gibi, buna benzer” (Akalın, 2011: 400) anlamıyla + ise yapısından oluşur.

Eğer **böyleyse** ‘Kültür’, insanı küçümseyen, insanın ne mal olduğunu bir bakışta anlayan iri kıyım bir şey demektir (Atay, 2017: 54).

ne de olsa: < ne + de (bağlaç) + ol- (yrd. fiil) + -sa (zf. eki). Ne de olsa, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu cümle başı edatıdır. Bu edat da cümlede, bilinen bir şeyden hareketle herhangi bir durum için yapılan çıkarımı ifade eder.

Savcı atından indi. Yanına bir tercüman aldı. **Ne de olsa** hükümet (Atay, 2017: 30).

Sözlerini gereğinden fazla ciddiye aldığımdan yakınıyor. **Ne de olsa** müdür; söylenmek istiyor arada” (Atay, 2017: 653).

Türkmen Türkçesinde:

eýsem: < [(Ben) 1.t.ş.z.] + *e (o zamiri) + -ý (ek-fiil) + -se (zf. eki) + m (1.t.ş eki). Eýsem, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu, “onda; şöyle ise; öyleyse” (Kyýasowa, Geldimyradow, Durdyýew I, 2016: 366) anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Şatlyk berýär adama bilbil owazy / **Eýsem** indi adamlar guşça-da ýokmy- Ata Atajanow” (Kara, 2005: 221). (Mutluluk veriyor insana bülbül sesi / **Öyleyse** artık böyle insanlar kuşa göre de yok mu?).

Eýsem, gzykly okar ýaly näme barada ýazmaly?-Ş. Borjakow (Kyýasowa, Geldimyradow, Durdyýew I, 2016: 366). (**Öyleyse**, ilginç **okur** gibi ne hakkında yazmalı?).

eýsem de bolsa: < [(Ben) 1.t.ş.z.] + *e/o zamiri + -ý (ek-fiili) + de + bol- (yrd. fiil) + -sa (zf. eki). Eýsem de bolsa, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “öyle de olsa” anlamında kullanılan cümle başı edatıdır.

Eýsem-de bolsa, Çerkez öz beýnisini howsala aldurymary –B. Kerbabayew, Yhlasa-Myrat” (Eýsem, 2022). (**Öyle de olsa**, Çerkez kendi beynini telaşa kaptırmadı).

şeyle-de bolsa: < şeyle/şöyle + de + bol- (yrd. fiil) + -sa (zf. eki). Şeyle de bolsa, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “şöyle/böyle de olsa” anlamına gelen bağlama edatıdır.

Süygölüsine yetip bilmendiği için onuñ yüreği awayar, gözyaşı Mecnuniñka barabar. Emme **şeyle-de bolsa**, onda dağları-daşları ağıdarmağa yeter yalı ummasız güyç bar. (Sevgilisine ulaşamadığı için onun yüreği sızlıyor, gözyaşı Mecnun’unki ile eşittir. Fakat **böyle de olsa**, onda dağları, taşları devirmeye yeten sınırsız güç var) (Uygur, 2008: 72, 81).

näme de bolsa: < *näme* ‘ne’ + *de* + *bol-* (yrd.fiil) + *-sa* (zf. eki). Näme de bolsa, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “ne de olsa” anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Näme de bolsa intäk sallah, alan galañ özünki (Ne de olsa evlenmemiş, seni tutan bir şey yok) (Şahin, 2019: 156).

Kırım-Tatar Türkçesinde

olmasa: < *ol-* (fiil) + *-ma* (menfi ek) + *-sa* (zf. eki). Olmasa bağlacı, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “öyleyse” anlamına gelen cümle başı edatıdır.

-Olmasa öğret, men diñlemege sevgen istizatlı şegirtlerdenim (Yiğit, 2008: 349)./Öyleyse öğret, ben dinlemeyi seven yetenekli öğrencilerdenim).

Tatar Türkçesinde

alaysa: < **a/o* zamiri + *lay* (day edatı) + *Ø* (ek-fiil) + *-sa* (zf. eki). Alaysa, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “öyleyse, o zaman, o takdirde” (Özmen Gümüş 2022: 399) anlamına gelen cümle başı edatıdır ve cümle sonunda da bulunur.

-Alaysa minë tınla, studënt!” (Özmen Gümüş, 2022: 283). (Öyleyse beni dinle öğrenci!).

-Bëznën këneriylər bēlen kızıksınasın inde alaysa?” (Özmen Gümüş, 2022: 80)./Bizimle kanaryalarla ilgi gösteresin şimdi öyleyse).

Kazak Türkçesinde

alay (olay) bolsa: < *o* (3.t.ş.z.) + *-lay* (day) + *bol-* (yrd. fiil) + *-sa* (zf. eki). Alay/olay bolsa, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “öyleyse” anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Jaraydı, olay bolsa sırla evim /Tamam, o zaman (öyleyse) boya evimi (Bashenova, 2007: 132, 351).

Olay bolsa şahizadağa aytqın meni /Öyleyse şehzadeye söyleyin beni (Bashenova, 2007: 137, 355).

Nogay Türkçesinde

alay bolsa: < *an* (3.t.ş.z.) + *lay* (day) + *bol-* (yrd. fiil) + *-so* (zf. eki). Alay bolsa, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “öyleyse” anlamına gelen cümle başı edatıdır.

-Alay bolsa, dos, -deydi Musa-biy, -men saga şuları sınavtuvımnıñ sebebi, men vasiyet etip ketpege kerek bolaman /- Musa Bey: Öyle olsa da dost dedi benim sana bunları imtihan ettirmemin sebebi, benim vasiyet edip gidecek olmamdır-MAMAY Destanı” (Kalenderoğlu, 2010: 80, 2).

Kırgız Türkçesinde

anday bolso: < *an* (3.t.ş.z.) + *day* + *bol-* (yrd. fiil) + *-so* (zf. eki). Anday bolso, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “öyleyse” anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Coodan korkup ketesin, çorom! /Anday bolso béri tart, çorom! (Düşmandan korkup kaçyorsun, yiğidim / Öyle ise haydi ileri, yiğitlerim) (Gürsoy-Naskali, 1995: 196).

emese: < **e-* + *-me* (menfi ek) + *-se* (zf. eki). Emese, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “(e II + me + se) eğer öyle ise; o takdirde; meğer öyle imiş; aksi takdirde” (Yudahin, 2011: 329) anlamına gelen cümle başı edatıdır.

-Anda azamat ekesin! -dep qarıya anın köñülün cooşuttu. -Emese munu aytçı, Ala- Döböt qay cağıbızda qaldı?” (Talu, 2021: 184) /-O zaman gençsin! diyerek yaşlıya, onun gönlünü hoş etti. Öyleyse bunu söyledin, Ala köpek hangi tarafımızda kaldı?

Hakas Türkçesinde

andağ polza: < *an* (3.t.ş.z.) + *dağ* (*day*) + *pol-* (yrd. fiil) + *-za* (zf. eki). Andağ polza, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “öyleyse” anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Köni çooxtir-çooxtabassar? / Alıp Xan Xis anda çooxtabıxan: / ‘Andağ polza, surıñar’, tidir (Doğru mu yanlış mı anlatacaksınız? / Alp Han Kız o zaman konuşmuş: ‘Öyle ise sorunuz’ demiş) (Arıkoğlu, 2007: 428, 429).

andağ daa polza: < *an* (3.t.ş.z.) + *dağ* (*day*) + *pol-* (yrd. fiil) + *-za* (zf. eki). Andağ daa polza, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “öyle de olsa” anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Xuyun çili, xuybırılıp odıradır / Aran-çula ax sabdar at, / Andağ daa polza, / Çiderbın teen çirlerde / Çit polbin odıradır (Kasırga gibi kıvrılıyor / Yiğit ak kır at, / Öyle de olsa / Kavuşurum dediği yerde / Kavuşamıyor) (Arıkoğlu, 2007: 254, 255).

xaydağ daa polza: < *xaydağ* (*kanday*) + *daa* (*da*) + *pol-* (yrd. fiil) + *-za* (zf. eki). Xaydağ daa polza, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “ne de olsa” anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Alıp Mökee çooxtap turadır: / ‘Adañmınañ Alıp Möke / Sin xıyğılup kör / Xaydağ daa polza / Ağar çaa pastap kilgen kızı sinzin’ (Alıp Möke’ye anlatıyor: / ‘Şanlı Alp Möke / Sen çağırırver / Ne de olsa, / Kanlı savaşa gelen kişi sensin) (Arıkoğlu, 2007: 128, 129).

Tuva Türkçesinde

ıdıg bolza: < *ın/an* (3.t.ş.z.) + *dıg* (*day*) + *bol-* (yrd. fiil) + *-za* (zf. eki). İdıg bolza, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “öyleyse” anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Çoraag-la sen, uglum-dep çöpşereerge / Ool turgaş: / -İdıg bolza, men avamga barıp söglep kaayn (İstersen gel benimle, diye izin verince / Oğlan ayakta: / Öyleyse, ben anneme gidip söyleyeyim) (Arıkoğlu, Borbaanay 2007: 85, 95).

ıdıg daa bolza: < *ın/an* (3.t.ş.z.) + *dıg* (*day*) + *daa* + *bol-* (yrd. fiil) + *-za* (zf. eki). İdıg daa bolza, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “öyle de olsa; yine de” anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Baksıray bergen olurup-tur / İdıg daa bolza: /- Am baza katap ünüp körem-dep (Kötüleşmiş oturuyormuş / Yine de: /- Şimdi tekrar çıksana deyip) (Arıkoğlu, Borbaanay 2007: 56, 57).

3.3. Denkleştirme Bağlaçları

“Birbirine denk olan, birbirlerinin yerini tutabilecek olan iki unsur birbirine bağlayan, birbirleriyle karşılaştıran bağlaçlardır” (Buran, Alkaya 2019: 278). Bu denkleştirme edatlarına dair örneklere Oğuz grubundan bir tek Türkiye Türkçesinden denkleştirme bağlacı örneğine rastlanmıştır. Kuzey grubundaki çoğu lehçede de denkleştirme bağlacı örnekleri tespit edilmiştir. Üstelik Kuzey grubunda çoğu bağlacın yapısında “veya, ya da” anlamına gelen “ye/ya; yeki; ce” bağlaçları bulunmaktadır.

Türkiye Türkçesinde

varsa ... yoksa ... : < *var* + \emptyset (*ek-fiil*) + *-sa* (zf. eki) + *yok* + \emptyset (*ek-fiil*) + *-sa* (zf. eki). Varsa ... yoksa, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “başına getirildiği kelimenin her şeyin üstünde tutulduğunu anlatan söz” (Varsa...yoksa, 2022) anlamına gelen ve aynı iki ögeyi birbirine bağlayan denkleştirme bağlacıdır.

Varsa kızı yoksa kızı, oğlunun yüzüne baktığı yok (Varsa...yoksa, 2022).

Başkurt Türkçesinde

ye bulmaha: < *ye* (*edat*) + *bul-* (yrd. fiil) + *-ma* (*menfi ek*) + *-ha* (zf. eki). Ye bulmaha, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “veya” anlamına gelen denkleştirme bağlacıdır.

Yiğit ye bulmaha qız yağınan kilgen kozalar /Damat veya kız tarafından gelen düniürçüler (Buran, Alkaya, 2019: 278).

Tatar Türkçesinde

ye bulmasa: < *ye* (edat) + *bul-* (yrd. fiil) + *-ma* (menfi ek) + *-sa* (zf. eki). Ye bulmasa, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “veya, ya da” anlamına gelen denkleştirme bağlacıdır.

Andıy kiyém bulsa da, barı tik arttan, ye bulmasa astan satıla” (Özmen Gümüş, 2022: 10).
/Öyle kıyafetler ise de, hepsi gibi artmış veya gizlice satılıyor.

yeise: < *ye* (edat) + *i-* (ek-fiil) + *-se* (zf. eki). Yeise, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “veya” (Buran, Alkaya, 2019: 70) anlamına gelen bir denkleştirme bağlacıdır.

Ul kilgen sayın şulay birer nersedən avız ittirmişçe yeise birer küçtenəç birmişçe kalmıy /O geldikçe şöyle bir şeylerden tattırmadan veya hediye yiyecekler vermeden dumuyor (Buran, Alkaya, 2019: 70).

Kazak Türkçesinde:

ya bolmasa: < *ya* (edat) + *bol-* (yrd. fiil) + *-ma* (menfi ek) + *-sa* (zf. eki). Ya bolmasa, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “ya da, veya” anlamına gelen denkleştirme bağlacıdır.

Töbeñ kökke tiydi me / Ya bolmasa, jan baba / Akemnen xabar bildin be?(Başın göğe erdi mi? / Ya da ey güzel dedem / Babamdan bir haber bildin mi?) (Elçin, Tural, 2003: 68, 343).

nemese: < *neme/nime* ‘ne, şey’ + *Ø* (ek-fiil) + *-se* (zf. eki). Nemese, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “ya da, veya, veyahut” (Buran, Alkaya, 2019: 140) anlamına gelen denkleştirme bağlacıdır.

Gülmira, apaña kömektes nemese sabağında qara /Gülmira, ablana yardım et ya da dersine bak)” (Buran, Alkaya, 2019: 140).

Karakalpak Türkçesinde

yeki bolmasa: < *yeki* (eda) + *bol-* (yrd. fiil) + *-ma* (menfi ek) + *-sa* (zf. eki). Yeki bolmasa, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “veya, veyahut” anlamına gelen denkleştirme bağlacıdır.

Demek bunda jaw qara jılan yeki bolmasa qara qurtqa megzetilip, adamnuñ atı ornına onuñ bas kiyimi ayılğan /Demek burada düşman, kara yılan veya kara solucana benzetilip, adamın atının yerine onun başsağlığı söylenmiştir (Buran, Alkaya, 2019: 472).

Kırgız Türkçesinde

ce bolboso: < *ce* ‘ya’ + *bol-* (yrd. fiil) + *-bo* (menfi ek) + *-so* (zf. eki). Ce bolboso, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “ya da” anlamına gelen denkleştirme bağlacıdır.

Mümkün, bul kırgız ayaldarının kemçiligidir ce bolboso eñ mıktı sapatıdır /Belki, bu Kırgız kadınlarının kusurudur ya da en güzel tarafıdır (Eskibina, 2021: 65).

Nogay Türkçesinde

yade bolsa: < *yade* (yada) + *bol-* (yrd. fiil) + *-sa* (zf. eki). Yade bolsa, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “yoksa, veya” anlamına gelen denkleştirme bağlacıdır.

Onday at şabıslarda atlar talıp, yade bolsa yıyılğan xaklı kületip arıp toktagan attı iyesi yetip akeledi. /Bu tür at yarışlarında atlar durur veya halkı güldürürse, yorulup duran atı sahibi çekip getirirdi (Buran, Alkaya, 2019: 342).

Altay Türkçesinde

emeze: < e- + -me (menfi ek) + -ze (zf. eki). Emeze, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “(e- fiilinden) yahut, ya da, veya, eğer böyleyse, o zaman, aksi takdirde; **sen emeze men** sen veya ben” (Gürsoy Naskali, Duranlı, 1999: 82) anlamına gelen denkleştirme bağlacıdır. Bu sözcük esasında “o **değilse** ben”, “bu **değilse** şu”, “ılık değilse soğuk” vb. gibi olumsuzluk anlamıyla “veya, ya da” anlamını kazanmış olmalıdır.

Sler emdi künine eki emeze üç katap ciğer /Siz ilacı günde iki ya da üç defa alınız (Buran, Alkaya, Özeren, 2014: 73).

Cılu emeze serün ezin sogup cat /Ilık ya da serin rüzgâr esiyor (Buran, Alkaya, Özeren, 2014: 73).

Hakas Türkçesinde

nimeze: < nime ‘ne’ + Ø (ek-fiil) + -ze (zf. eki). Nimeze, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “ya da, öyleyse, veya, böylece” (Arıkoğlu 2005: 314) anlamına gelen denkleştirme bağlacıdır.

Min pararbin nimeze sin /Ben gideceğim veya sen... (Buran, Alkaya, Özeren 2014: 156)

Tuva Türkçesinde

azı bolza: < azı “veya” + bol- (yrd. fiil) + -za (zf. eki). Azı bolza, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “veya, veyahut” anlamına gelen denkleştirme bağlacıdır.

... buga ışkaş küştüg bolzuñza, dömey-le seeñ kamgaanır mıyıs-tarıñ çok, **azı bolza** bodunnuñ törelderiniñni, törel salgalıñni bilbes bolzuñza – sen dayanıptar çölengijin küjün çok kiji-dir sen /... boğa gibi güçlü olsan da korunacak boynuzların yoktur **veyahut** da kendi soyunu, nesillerini bilmiyorsan senin dayanacak dayanağın, gücün yok demektir (Koçoğlu Gündoğdu, 2012: 414).

3.4.Esaslılık Bildiren Bağlaçlar

Cümle başında bulunan bu yapılar cümlede bir olayın, durumun görünürdeki gibi olmadığını, gerçeğe bakmak gerektiğini ya da bir işin esasını, doğrusunu öğrenmek gerektiğini ifade eden bağlaçlardır / kalıp ifadelerdir. Bu başlık altında bir tek Türkiye Türkçesinden tek bir örneğe rastlanmıştır. Türkiye Türkçesindeki *Aslına bakarsan* örneği kalıp ifade ile bağlaç arasında bir geçiş özelliği gösterir.

Türkiye Türkçesinde

aslına bakarsan: < [(Sen) 2.t.ş.z.] + aslı (Ar. isim) + bak- (fiil) + -ar (g.z. eki) + Ø (ek--fiil) + -sa (zf. eki) + -n (2.t.ş.eki). Aslına bakarsan, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “doğruyu, gerçeği ararsan, anlamında kullanılan bir söz” (Aslına bakarsan, 2022) anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Ömrü savaş içinde geçer insanın, aslına bakarsan ekmeğini topraktan çıkarmak için (Aslına bakarsan, 2022)

3.5.Farketme Bağlaçları

Bu bağlaçlar, cümlede kendinden önceki cümlede verilen bilginin doğru olmadığını fark edilmesini ya da yeni bir mananın kavranmasını ifade eden cümle başı edatlardır. Bu başlık altında yalnızca Türkiye Türkçesi, Kırgız Türkçesi ve Hakas Türkçesinden örnekler tespit edilmiştir.

Türkiye Türkçesinde

meğerse: < meğer (Far. isim) + Ø (ek-fiil) + -se (zf. eki). Meğerse, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “bilinmeyen, farkında olunmayan bir durum için kullanılan bir söz, meğerse, oysa, oysaki” (TS, 2011: 1645) anlamına gelen cümle başı edatıdır. Necmettin Hacıeminoğlu, *meğer, meğerse, meğersem* bağlaçlarının Eski Anadolu ve Osmanlıca

devirlerinde geniş bir kullanım sahasına sahip olduğunu; ancak Türkiye Türkçesinde de yaşayan bu bağlaçların mânâsının daraldığını ifade etmiştir (Hacıeminoğlu 1992: 180).

Meğerse bana öğretilen o kısa ve sade cümlelerin ne sihirli, ne kerametli, ne müthiş bir tesiri varmış (TS, 2011: 1645).

Heyhat garîbi kim tanırmiş / Bîcâre meğerse aldanırmiş (Ersoy, 2021: 200).

meğersem: < [(Ben) I.t.ş.z.] + meğer (Far. isim) + Ø (ek-fiil) + -se (zf. eki) + m (I.ş.eki). Meğersem, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu meger ile aynı mânâ ve kullanışta olan cümle başı edatıdır. Daha çok halk dilinde kullanılan **meğersem**, ancak son yıllarda konuşma dilini ve mahallî ağızları taklit eden yazarların eserlerinde görülmektedir” (Hacıeminoğlu, 1992: 181).

Siyah bir köpek üzerime saldırdı. Avazım çıktığı kadar bağırdım. Gözümü açtım ki sıcak yatağımdayım. Meğersem rüya görüyormuşum (Hacıeminoğlu, 1992: 181).

Kırgız Türkçesinde

körsö: < kör- (fiil) + -sö (zf. eki). Körsö, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “meğer” anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Körsö, al bizdin köçödö çaşayt eken /Meğer, o bizim sokakta oturuyormuş (Buran, Alkaya, 2019: 211).

Hakas Türkçesinde

nooza: < *noo (ne) + Ø (ek-fiil) + -za (zf. eki). Nooza, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “ya, hani” (Arıkoğlu, 205: 316) anlamına gelen cümle başı edatıdır. Bu edat, cümlede bir şeyi fark etmenin dışında sitem de ifade eder.

Paban par poltır nooza, a sin çoğıl teezîn /Baban varmış ya, hani sen yok demiştin- V. Şulbayeva (Arıkoğlu 2005: 316).

3.6.Genel Geçerlilik Bağlaçları

Bu edatlar, her durumda bir şeyin var olduğunu veya her ihtimalde, herhangi bir duruma, koşula rağmen, bir işin yapılacağını ya da yapılan işten kârlı çıkılacağını ifade eden cümle başı bağlaçlarıdır. Bu başlık altında Türkiye Türkçesi hariç, diğer Kıpçak lehçelerinde benzer yapıdaki örneklerde (bolsa/bolza da) rastlanmıştır.

Türkiye Türkçesinde

nasılsa: < ne + asıl (Ar. isim) + Ø (ek-fiil) + -sa (zf. eki). Nasılsa, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu *Ötüken Türkçe Sözlük*’te “1. Bilinmeyen bir sebeple; belirsiz bir sebeple; herhangi bir sebeple. 2. Er geç; elbette; kuşkusuz; nasıl olsa” (Çağbayır IV, 2007: 3494) tanımları verilen cümle başı edatıdır.

Yarı çiplak odada, hayallerine uygun bir şeyler bulurdu nasılsa (Atay, 2017: 372).

nasil olsa: < ne + asıl + ol- (yrd. fiil) + -sa (zf. eki). Nasıl olsa, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “her durumda, er geç” (Akalin 2011: 1753) anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Nasil olsa, daha bir gün Bodrum ’da kalacağımız anlaşılıyor (Akalin, 2011: 1753).

Türkmen Türkçesinde

bolsa-da: < bol- (fiil) + -sa (zf. eki) + -da (bağlaç). Bolsa-da, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “olsa da” anlamına gelen bağlama edatıdır.

Berekella, Zenan pälvanlar! Türkmen zenany! Ol her bir dövürde-de haýsy bir iş bolsa-da, erkek kişiler bilen deň hatarda durupdyr /Aferin, Zenan Pehlivanlar! Türkmen Zenanı! O her devirde hangi iş olursa olsun (olsa da) erkeklerde denk iş yapardı (Şahin, 2019: 169).

Nogay Türkçesinde

ne bolsa da: < *ne* + *bol-* (yrd. fiil) + *-sa* (zf. eki) + *da*. Ne bolsa da, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “ne olsa da, ne de olsa” anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Bu avıruvdan iygi bolsam da yaray, bolmasam da yaray. Ne bolsa da, vasiyet ölim keltirmez /Bu hastalıktan iyi olur muyum olmaz mıyım bilmiyorum. Ne olsa da (ne de olsa) vasiyet etmek ölüm getirmez (Kalenderoğlu, 2010: 2, 80).

bolsa da: *Men ölgen soñ Musa-biydiñ uvulları bulay boldı dep aytırmassız. Bir yılga deyim bir biriñizge hateriñiz kalsa da, öpkeñiz bolsa da, aşı söylemey, dayanarsız /Ben öldükten sonra Musa Bey'in oğulları böyle oldu dedirtmezsiniz. Bir yıl içinde birbirinize hatırınız kalsa da, öfkeniz olsa da, kötü şeyler söylemeden birlik olun*” (Kalenderoğlu, 2010: 80, 81; 2, 3).

Kazak Türkçesinde

aytsa/aytsa da : < *ayt-* ‘söylemek’ + *-sa* (zf. eki) + *da*. Aytsa/aytsa da, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “ne söylese/ne söylese de” anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Qurtqa sındı suluwın / Aytsa sözün ötkizdi (Kurtka gibi güzelin / Ne söylese de sözünü geçirdi) (Elçin, Tural, 2003: 14, 287).

Janı bir tuwlap jürekten / Neşe bir qurdas aytsa da / Qaramniñ bul sözi / Ötip bir kelti süyekten (Kalbi güm güm çarpıp öfkeden / Yaşıtı ise de her ne kadar söyleyen (Her ne kadar yaşıtı söylese de / Karaman'ın bu sözü / Delip geçiverdi kemikten) (Elçin, Tural, 2003: 25, 299).

ne bolsa: < *ne* (zamidir) + *bol-* (yrd. fiil) + *-sa* (zf. eki). Ne bolsa, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “ne olursa” anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Tawıp berseñ qabilandı. / Adaldı köñilim qalamay / Qalaydı köñilim aramdı / Ne bolsa awqat qıluwga / Amalın jürmin taba almay (Bulursan bana kaplan etini / Temiz aşı canım istemedi / Canım çekti haram aşı / Ne olursa olsun, yemeye) (Elçin, Tural III, 2003: 60, 334).

bolsa da: *Bäybişe basıp jerikti / Tamaqtıñ qalay quwatı / Bolsa da meyli uyatı (Bey hanımın aş ermesi geçmiş / Yemek kuvvet vermez mi / Olsa da isteği ayıp)* (Elçin, Tural, 2003: 60, 334).

Kırgız Türkçesinde

qanetse: < **qanı* (hani) + *et-* (yrd. fiil) + *-se* (zf. eki). Qanetse, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “nasıl olsa” anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Cılqı aldırğan elden coq / Qanetse Cañıl keleer dep (Sürüsünü aldıranlardan ses çıkmadı / Nasıl olsa, Cañıl gelir diye) (Elçin, Tural IV, 2003: 10, 239).

oşentse da: < *oşent-* “öyle yapmak” + *-se* (zf. eki) + *da*. Oşentse da, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “böyle olsa da, buna rağmen” (Kasapoğlu Çengel, 2020: 319) anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Eşek-terezeleri da, üyü da, anın içinde özü da meltirip katuu uygua batkanday. Oşentse da birer mezgilde oşol tuñtıkta memiregen üydü sozolongon, muñkangan sonun muzıka oygotot (Kapı ve pencereleri de, evi de, onun için de kendisi de mışıl mışıl bir uykuya dalmış gibi. Buna rağmen o sükûnet içindeki evi bir an uzayan, kederli güzel bir müzik uyandırır) (Kasapoğlu Çengel, 2020: 319).

Hakas Türkçesinde

nooza: < **noo* (ne) + *Ø* (ek-fiil) + *-za* (zf. eki). Nooza, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “ne de olsa” (Arıkoğlu, 2005: 316) anlamına gelen bir bağlama edattır.

Mağa önnenerge kirek, aktrisabm nooza /Ben renklenmeliyim, ne de olsa artistim (Arıkoğlu, 2005: 316)

hayda polza: < hayda ‘nerede’ + pol- (yrd. fiil) + -za (zf. eki). Hayda polza, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “nerede olsa; her neredeyse” anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Hayda polza pıree pasha kızide toğınıp alay ba mal hadarıp çurtır-V. Kobaykov /Nerede olsa (her neredeyse) bir başka kişide çalışıp veya mal olatıp yaşar (Arikoğlu, 2005: 161).

Tuva Türkçesinde

bolza –daa: “*Bolza –daa bistiñ Çaa-Höl kojuun deviskeeringe oytulaaş kejeelep turgan boldur iyin /Yine de bizim Çaa-Höl kojuunu alanında oytulaaş kuvvetlenmişti*” (Koçoğlu Gündoğdu, 2012: 415).

3.7.İhtimal Bildiren Bağlaçlar

Cümle başında veya cümle sonunda bulunan bu bağlaçlar, cümlede bir şeyin olma ya da olmama ihtimalini belirten, kendisinden sonra gelen cümleyle anlam ilişkisi kuran bağlaçlardır. Bu başlık altındaki örneklere yalnızca Türkiye, Türkmen ve Tatar Türkçesinde rastlanmıştır.

Türkiye Türkçesinde

gerekirse: < gerek- + Ø (ek-fiil) + ir (g.z. eki) + Ø (ek-fiil) + se- (zf. eki). Gerekirse, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu *Ötüken Türkçe Sözlük*’te “**1.** Bir şeyin yapılabilmesinin veya olabilmesinin bağlı olduğu şey; lazım.**2.** Kuvvetli ihtimal; mutlaka; herhalde muhakkak. {eAT} {OsT} aynı. **3.** İhtiyaç, eksik. {ağız} (aynı) [DS]. **4.** İcap; lazım; muktazi. {eAT} (aynı). **5.** {ağız} Eşit.[DS]. **6.bağ.** Kelimeleri, kelime öbeklerini, eş görevli ögeleri birleştirme, eşitlik ve istenileni seçme gibi anlamlarla bağlar” (Çağbayır II 2007: 1687) tanımları verilen cümle başı edatıdır. Gerek kelimesi zaten kendi başına da edat olan bir sözcüktür. Bu edat, Eski Türkçede *kerge- ‘yaraşmak’ + k (kergek > OT. kerek ‘gerek, olmalı, yaraşır, lâzım, ihtiyaç’) (Gülensoy I, 2011: 365) fiilinden ve i- ana yardımcı fiilinden oluşur. Cümlede bir ihtimal dâhilinde olma, gerektiğinde herhangi bir şeyi yapma anlamını ifade eder.

Gerekirse, bir ülkü uğruna hırsızlık da yapmaz mı insan? (Atay, 2017: 98).

Bu uğurda bütün nimetleri terk ederek gerekirse... (Atay, 2017: 287).

olmazsa: < ol- (fiil) + maz- (g.z.menfisi) + Ø (ek- fiil) + -sa (zf. eki). Olmazsa, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu cümle başı edatıdır. Cümle sonunda da bulunur.

Evrak memurları buranın eskisidir. Onlar belki bilirler. Patronun işine koşarım olmazsa (Atay, 2017: 103).

Aşkın Günahları ’nı sattım gitti. Olmazsa, Gece Kokan Cinayet’i yuttururum (Atay, 2017: 577).

mümkünse: < mümkün (Ar. isim) + Ø (ek-fiil) + -se (zf. eki). Mümkünse, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu *Ötüken Türkçe Sözlük*’te “[Ar. imkân > mümkün > mümkün] **1.** Olması imkân dahilinde olan; olası; olabilir; olanaklı. **2. zf.** Olanaklı olarak; olanak içinde” (Çağbayır III, 2007: 3370) anlamlarını taşıyan cümle başı edatıdır. Muharrem Ergin de bu bağlacı, cümle başı edatı şeklinde kullanılan klişeleşmiş bir tabir olarak görür (Ergin, 2013: 357).

- Keşke baytarlık edeydim. /- Yine et mümkünse (Ersoy, 2021: 732).

Birer birer oku mümkünse, sonra manâ ver (Ersoy, 2021: 443).

Türkmen Türkçesi

gerek bolsa: < gerek- + bol- (yrd. fiil) + -sa (zf. eki). Gerek bolsa, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “gerekirse, gerekse” anlamına gelen bağlama edatıdır.

Eger garşyda ýatan gara dagym gerek bolsa, söyle Ezrayyla, gelsin onuñ ýaýlasy bolsun. Sowuk sowuk suwlarym gerek bolsa, oña içit bolsun. Telbe-telbe şabaz atlarym gerek bolsa, oña minit bolsun (Kara, 2005: 218). */Eğer karşıda duran kara dağım gerekirse, söyle Azrail’e*

onun yaylası olsun. Soğuk soğuk sularım **gerekirse**, onun suyu olsun. Asi, hırçın yiğit atlarım **gerekirse**, ona binit olsun.

Tatar Türkçesinde

bulmasa: < *bul-* (fiil) + *-ma* (menfi ek) + *-sa* (zf. eki). Bulmasa, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “olmazsa, hiç değilse, veya, öyleyse” (Özmen Gümüş, 2022: 515) anlamına gelen cümle başı edatıdır.

-E sin borçılma Kapkayev. Bulmasa, bër cırlap ciberesën mē elle?! (Özmen Gümüş, 2022: 298). /-E sen üzülme, Kapkayev. Olmazsa bir türkü söyleyip gönderirsin belki?

3.8.İlâve Bağlaçları

Cümlede belirtilmiş bir fikrin, ifadenin üzerine bir fikir daha ekleyen, beyan eden veya fikri vurgulayan edatlardır. Bunlar cümle başında bulunurlar.

Özbek Türkçesinde

äyniqsä: < *äyin* ‘aynı’ + *naq* ‘aynı, tam’ + *Ø* (ek-fiil) + *-sä* (zf. eki). Äyniqsä, zarf-fiil grubu yan cümlesinin oluşturduğu, “özellikle, ayrıca” (Üşenmez, Boltabayev, Tuğlacı, 2016: 53) anlamına gelen bağlama edatıdır.

Rayonning ilgäriği rähbärläri, äyniqsä, räykäm sekretäri ortâq Qädirov Qaländärovni häddän täşgari erkälätib yubärgän edi /İlçenin eski yöneticileri, özellikle ilçe komitesi sekreteri Sayın Kadırov, Kalandarov’u haddinden fazla şımartmıştı (Erdoğan, 2022: 75).

Tatar Türkçesinde

ičmasam: < [*Ben*] + **içma* ‘işte’ + *Ø* (ek-fiil) + *-sa* (zf. eki) + *-m* (1.t.ş. eki). İçmasam, zarf-fiil grubu yan cümlesinin oluşturduğu, “şu da olmasa, üstüne üstlük, bu yetmezmiş gibi, hatta, hiç olmazsa, hiç değilse” (Özmen Gümüş 2022: 708) anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Öylene torğan urında tigenek hem şaytan tayakları üse. İçmasam, enisē kabērē şul avılda bulsa iken?! (Özmen Gümüş 2022: 194). /Evlerin olduğu yerde dulavrat otu ve şeytan değnekleri bitiyor. Hatta, annesinin kabiri şu köydeymiş.

Hakas Türkçesinde

ağaa hoza: < *ağaa* (ona) + *hos-* (koşmak, eklemek, ilâve etmek) + *-za* (zf. eki). Ağaa hoza, zarf-fiil grubu yan cümlesinin oluşturduğu, “onunla birlikte, bununla birlikte” (Arıkoğlu, 2005: 193) anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Ağaa hoza, pala ölig nimes- uzupça-H. Domajakov /Bununla beraber, çocuk ölmemiş, uyuyor (Arıkoğlu, 2005: 193).

Ağaa hoza, Hoortay haçan daa kŷi nimezine tenmeen- N. Domojakov /Ayrıca, Hoortay hiçbir zaman insanların eşyasına dokunmamış (Arıkoğlu, 2005: 29).

3.9.İstek-Arzu Bildiren Bağlaçlar

Cümle başında veya cümle sonunda bulunan bu bağlaçlar, cümlede bir şeyi isteme veya arzu etme anlamını bildiren kendisinden önceki veya sonraki cümleyle anlamsal ilişki kuran bağlaçlardır. Bu başlık altında yalnızca Türkiye Türkçesindeki örnekler tespit edilmiştir.

Türkiye Türkçesinde

bilsen: < [*sen*] 2.ş.z.] + *bil-* (fiil) + *-se* (zf. eki) + *n* (2.t.ş.eki). Bilsen, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu cümle başı edatıdır. Bu edat, 2. tekil şahıs zamiriyle çekimlenerek kalıplaşmıştır.

*Kimi görsem, seni an- dık geçen gün: **bilsen** ne kadar güldük, der (Atay, 2017: 591).*

***Bilsen**, ben hangi âlemdeyim, sen hangi âlemde (Hacıeminoğlu, 1992: 130).*

bir bilsen: < [(sen) 2.t.ş.z.] + bir + bil- (fiil) + -se (zf. eki) + n (2.t.ş.z.eki). Bir bilsen, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu cümle başı edatıdır. Cümle sonunda da yer alan bu edat, 2. tekil şahıs zamiriyle çekimlenerek kalıplaşmıştır.

*Günseli düşün beni tanıdığın kadarı ile seviyorsun **bir bilsen** bildiklerin ne kadar az yer tutuyor belki ben öyle esaslı bir adamım ki her şeyimi bilsen aşkın da korkunç olacak* (Atay, 2017: 495, 496).

*Ne kalem vardı adamda Turgut, **bir bilsen*** (Atay, 2017: 257).

görsen: < [(Sen) 2.ş.z.] + gör- (fiil) + -se (zf. eki) + -n (2.t.ş.z.eki). Görsen, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu cümle başı edatıdır. Cümle sonunda da bulunur. Bu edat, bir şeyi görmek isteme anlamı katar. 2. tekil şahıs zamiriyle çekimlenerek kalıplaşmıştır.

*Vali Bey de çok hassasiyet gösteriyor. Bir bildirileri var, **görsen!*** (Baykurt, 1973: 440).

***Görsen...** et yiyor, şurup içiyor!* (Baykurt, 1973: 71).

isterse: < is (*iz) + te- (ifye) + -r (g.z.eki) + Ø (ek-fiil) + -se (zf. eki). İsterse, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu cümle başı edatıdır. Bu edat 3. tekil şahıs zamiriyle çekimlenerek kalıplaşmıştır.

***İsterse** şimdi o da oturup bizleri gözyaşlarına bo-ğacak aşk hikâyeleri icat ederdi* (Atay, 2017: 427).

*O da piyano çalıyordu. **İsterse** onu Selim'le tanıştırdım* (Atay, 2017: 425).

istersen: < [(Sen) 2.t.ş.z.] + iste- + -r (g.z.eki) + Ø (ek-fiil) + se (zf. eki) + -n (2.t.ş. eki). İstersen, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu cümle başı edatıdır. Cümle sonunda da bulunan bu edat, 2. tekil şahıs zamiriyle çekimlenerek kalıplaşmıştır.

*Yemek hazır; düşüncelerinle soğutma çorbayı **istersen*** (Atay, 2017: 47)

*Gerisi insana kalıyor. İn-sana, onun öz varlığına **İstersen**, içine dönük olabilirsin* (Atay, 2017: 64).

isterseniz: < [(Siz) 2.ç.ş.z.] + iste- (fiil gövdesi) + -r (g.z. eki) + Ø (ek-fiil) + -se (zf. eki) + -niz (2.ç.ş.z.eki). İsterseniz, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu cümle başı edatıdır. Bu edat, 2. çokluk şahıs zamiriyle çekimlenerek kalıplaşmıştır.

***İsterseniz**, siz de kalın. Ne varsa hep birlikte yeriz* (Atay, 2017: 266).

*Bizim evin duvarlarında çok taş var. Onları alın **isterseniz*** (Atay, 2017: 145).

3.10.Kanaat Bildiren Bağlaçlar

Bu cümle yapısında sıralanan cümleler ya da açıklamalar hakkında kişi kendi düşüncelerini ifade etmek istediğinde, bir geçiş ifadesi olarak “bana kalırsa” yapısını kullanır. Kalıp ifade ile cümle bağlacı arasında geçiş özelliği gösterir. Bu başlık altında bir örneğe yalnızca Türkiye Türkçesinde rastlanılmıştır.

Türkiye Türkçesinde

bana kalırsa: < bana (zamidir) + kal- (fiil) + -ır (g.z. eki) + Ø (ek-fiil) + -sa (zf. eki). Bana kalırsa, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “bana göre” yi ifade eden cümle başı edatıdır.

*Onların, büyüyünceye kadar gece üstleri örtülmeli; terleyen alınları silinmeli; onlara bu fırsat verilmeli **bana kalırsa**, efendimiz* (Atay, 2017: 564).

*Durmadan kitaplara ve çiçeklere eziyet ederler, onlara nasıl davranılacağını bilmezler. **Bana kalırsa**, bir “kitapları koruma derneği” kurmalı ve kitaplara kötü muamele edilmesini önlemeli”* (Atay, 2017: 576).

3.11.Karşılaştırma Bağlaçları

“Karşılaştırılan iki veya daha çok unsuru, dil birliğini birbirine bağlayan bağlaçlardır” (Buran, Alkaya 2019: 141). Bu başlık altında Türkiye, Kazak, Karakalpak ve Tuva Türkçesinden örnekler tespit edilmiştir.

Türkiye Türkçesinde

gerek... gerekse: “Türkçe eklemeli bir dil yapısında olduğundan, **gerek** kelime yapımında **gerekse** kelimeleri kullanım alanına çıkararak dilin işletilmesinde eklerin çok geniş ve önemli bir payı var” (İşcan, 2007: 254).

Kazak Türkçesinde

birese: < *bir* + *e-* (*ek-fiil*) + *-se* (*zf. eki*). Birese, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “bir...bir” (Buran, Alkaya, 2019: 141) anlamına gelen karşılaştırma bağlacıdır.

Biirse jañbir javadı, biirse kün şığadı /Bir yağmur yağıyor, bir güneş çıkıyor (Buran, Alkaya, 2019: 141).

Karakalpak Türkçesinde

birese: < *bir* + *e-* (*ek-fiil*) + *-se* (*zf. eki*). Birese, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “bazen...bazen” (Buran, Alkaya, 2019: 473) anlamına gelen karşılaştırma bağlacıdır.

Biirse jasındı biirse körindi /Bazen (bir) gizlendi bazen (bir) göründü (Buran, Alkaya, 2019: 473).

Tuva Türkçesinde

-daa bolza... -daa bolza: < *-daa* (*da*) + *bol-* (*yard. fiil*) + *-za* (*zf. eki*). -daa bolza, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “olsun...olsun” (Buran, Alkaya, Özeren, 2014: 231) anlamına gelen karşılaştırma bağlacıdır.

Bodu -daa bolza, akızı -daa bolza ol-la çüveni çugaalaar /Kendi olsun, kardeşi olsun aynı şeyi söylüyor (Buran, Alkaya, Özeren, 2014: 231).

çok bolza... çok bolza: < *çok* ‘yok’ + *bol-* (*yard. fiil*) + *-za* (*zf. eki*). Çok bolza, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “ya... ya da, gerek ... gerek” (Buran, Alkaya, Özeren, 2014: 231) anlamına gelen karşılaştırma bağlacıdır.

Çok bolza iye, çok bolza çok deer sen /Ya evet, ya da hayır diyeceksin (Buran, Alkaya, Özeren 2014: 231).

3.12.Karşıtlık Bağlaçları

“Diğer cümlelerin/cümlelerin bildirdiği yargıya karşıt bir yargı bildiren cümlelerin başına gelir” (Daşdemir, 2014: 145). Bu başlık altında Türkiye, Gagavuz, Kırgız ve Tuva Türkçesinden örnekler tespit edilmiştir.

Türkiye Türkçesinde

aslında ise: < *Ar. asıl* + *ı* + *n* + *da* + *i-* (*ek-fiil*) + *-se* (*zf. eki*). Aslında ise, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “oysa, ama, fakat” anlamına gelen, cümlede karşıtlık bildiren edattır. Aynı zamanda cümle başı edatıdır.

... *Bunlar çok zaman sürmüş gibiydi. Aslında ise on, on beş dakikayı geçmedi*” (Daşdemir, 2014: 145).

oysa: < *o* (*3.t.ş.z.*) + *-y* (*ek-fiil*) + *-sa* (*zf. eki*). Oysa, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “Aralarında karşıtlık, aykırılık bulunan iki cümleyi tersine “tersine olarak, aksine”

anlamlarıyla birbirine bağlayan söz, oysa ki, hâlbuki” (Akalin, 2011: 1830) anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Kocaman bir dünyanın içinde -oysa sınıfta duran ‘mücessem küre’ çok küçük kalıyordu asıl dünyanın yanında- şaşkınlıkla ne düşüneceğimi bilemiyordum ve öğretmen gelince arkadaşlarla birlikte ayağa fırlayıp kıvanç duyduğumu söylüyordum bağırarak (Atay 2017: 75).

Büyük fedakârlıklarla getirmiş olduğumuz Turgut Özben, tam sahneye çıkmak üzereyken... “Tanışıyor muydunuz?” Her zaman, birisi sizden önce davranır. Oysa, gelip geçici biridir bu (Atay, 2017: 87).

hâlbuiysa: < hâl (Ar. isim) + bu + -y (ek-fiil) + -sa (zf. eki). Hâlbuiysa, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “halbuki” ve **hâlbuki** ise “İki zıt cümleyi anlamca birbirine bağlar; oysa; oysa ki; aksine olarak” (Çağbayır II 2007: 1847) anlamlarına gelen cümle başı edatıdır.

hâlbuiysam: [(Ben) 1.t.ş.z.] + hâl (Ar. isim) + bu + -y (ek-fiil) + -sa (zf. eki) + m (1.t.ş. eki). Hâlbuiysam, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu *hâlbuiysa* ve *hâlbuki* ile aynı anlama gelen cümle başı edatıdır. Bu bağlacın *hâlbuiysam ki* şekli de mevcuttur.

İdara idara deyi korkudan ödü kopuyor erkeklerin. Halbuysam bizi yüğürüp doğuranlar bizim idaramızı bek mi düşünmüşler” (Baykurt, 1975: 123).

Bir insan, bir hayvan iğne ucu kadar bir yara alırsa ne olur? Hiçbir şey olmaz, düşünmeyin, hemen iyi olur. Halbuysam ki bir yılan iğne ucu gibi bir yara alırsa ölür” (Kemal, 2008: 339).

Gagavuz Türkçesinde

osıydı: < o (3.t.ş.z.) + Ø (ek-fiil) + -sa (zf. eki) + -y (ek-fiil) + -di (turur morfemi). Osıydı, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “oysa” anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Ba o yapracı bulmadı / Da bir sarı altın buldu / Osıydı dilmiş altın / İsterdi annasın inanar mı oolu, ne ona söleer bubası, osıydı inanmaar mı?” (Efendioğlu, 2006: 200).

Kırgız Türkçesinde

oşondoy bolso da: < o (3.t.ş.z.) + şo (şu) + n (zamir n’si) + doy (day) + bol- (yrd. fiil) + -so (zf. eki) + da. Oşondoy bolso da, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “böyle olduğu hâlde, buna rağmen” (Kasapoğlu Çengel, 2020: 319) anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Kırgız oozeki çıgarmaçılığında baldar folklrounun algan ordu, genitikaklık ösüp-önügüü colu, janrdık özgöçölögü bar. Oşondoy bolso da baldar folkloru atayın bölünüp karalıp, klassifikatsiyalanıp, janrdık özgöçölöktörü tereñdep izildengen emes /Kırgız sözlü edebiyatında çocuk folklorunun yeri, genetik gelişme süreci, tür özelliği vardır. Buna rağmen çocuk folkloru ayrıca incelenmiş, sınıflandırılmış, tür özellikleri derinlemesine araştırılmış değildir (Kasapoğlu Çengel, 2020: 319, 320).

Tuva Türkçesinde

ol bolza: < ol (3.t.ş.z.) + bol- (yrd. fiil) + -za (zf. eki). Ol bolza, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “oysa” anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Eep çıtkaş, udup kaap-tır oo! / Ol bolza, demgi salgın kuu üş kuruyaktar / Uk ooldu hey ilbi-şidizi-bile (Emerken, uyuyakalmış! / Oysa, deminki cadı üç kadın / Oğlanı büyüleriyle / Yanılıp uyutmuşlar imiş)” (Arikoğlu, Borbaanay, 2007: 128, 129).

ınçalza -daa: < in/an (3.t.ş.z.) + ça (eşitlik eki) *-la (ifye) + -za (zf. eki) + -daa. İnçalza -daa, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “ama, fakat, ancak; halbuki” (Buran, Alkaya, Özeren, 2014: 232) anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Inak solunuvus baza-la bistiñ- bile deñge nazı döğüp orar. Inçalza –daa ol kajan –daa kırıvas /Sevgili gazetemiz de yine bizimle aynı yaşı almıştır; ancak o hiçbir zaman yaşlanmaz” (Koçoğlu Gündoğdu, 2012: 413).

inçalzajok: < *in/an* (3.t.ş.z.) + *ça* (eşitlik eki) + *-*la* (ifye) + -*za* (zf. eki) + *jok* (yok). Inçalzajok, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “ama, fakat” (Buran, Alkaya, Özeren, 2014: 232) anlamına gelen bağlama edatıdır.

Höğjüm ertemdenneri ol onzagay çüüldü sonuurgay bergen, inçalzajok çügge çokta çaa ol tıvızık ırlaşkınnı delgeredi bijeen bolgaş şinçileen /Müzikologlar bu olağanüstü şeye ilgi göstermiştir; ancak sadece yakın zamanlarda bu muammalı şarkı söyleme stilini genişçe kaydetmiş ve araştırmışlardır (Koçoğlu Gündoğdu, 2012: 413).

ındıg –daa bolza: < *in/an* zamiri + *dıg* (day) + -*daa* + *bol-* (yrd. fiil) + -*za* (zf. eki). Zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “ancak; buna rağmen, bununla birlikte” (Koçoğlu Gündoğdu, 2012: 950) anlamına gelen cümle başı edatıdır.

İndıg –daa bolza igildiñ çinğine tıva – boydustan çayaattingan, çañçılçaan turguzuu, ayalgazı, burungu dösteri üleger – mayık boop artarı küzençig /Buna rağmen, igilin tuva tabiatından yaratılmış, gelenekselleşen yapısının, melodisinin, köklerinin örnek olup kalması arzumuzdur (Koçoğlu Gündoğdu, 2012: 413).

3.13. Kuvvetlendirme Bağlaçları

“Diğer cümlelerin / cümlelerin bildirdiği yargıya karşıt bir yargı bildiren cümlelerin başına gelir” (Daşdemir, 2014: 145). Bu edat, Güneybatı ve Güneydoğu grubunda “ise” şeklinde görülürken, Kuzeybatı ve Kuzeydoğu grubunda “bolsa/bolsa; bolza/polza” şeklinde görülür. Ayrıca Kumuk Türkçesinde “busa”, Kazak Türkçesinde “dese”, Altay Türkçesinde “deze” ve Nogay Türkçesinde “deseñ” biçimleri de kuvvetlendirme bağlacı olarak tespit edilmiştir.

Türkiye Türkçesinde

ise: Muharrem Ergin bu edatın; i- fiilinin şart şeklinin teklik üçüncü şahsının edatlaşması ile ortaya çıktığını söyler; ancak iki farklı *ise* olduğunu; bunlardan birinin *şart şekli ise*, diğerinin *ise edat olan ise* olduğunu ifade eder. Şart *ise*’nin hiç bağlanma, kuvvetlendirme, mukayese ifade etmeyen, doğrudan doğruya şart bildiren bir çekimli fiil olduğunu, edat *ise*’nin ise mukayese ifadesi içinde bir bağlama ve kuvvetlendirme fonksiyonu olan, bir çekimli fiil, bir şart ifadesi taşımayan kelime olduğunu dile getirir. Hatta bu iki şekli birbirine karıştırmamak gerektiğini de vurgular (Ergin, 2013: 361). Biz Muharrem Ergin’in aksine *ise*’deki –sA ekinin şart ekinden ziyade zarf-fiil eki olduğunu zaten ifade etmiştik. **İse** [er- (ana yardımcı fiil) + -se (zf. eki) yapısı da zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu kuvvetlendirme bağlacıdır. Necmettin Hacıeminoğlu, **ise**’yi eserinde hem kuvvetlendirme başlığı altında hem de bağlama edatları başlığı altında incelemiştir; ancak kuvvetlendirme başlığı altında **ise**’nin hem bağlama hem de tekit (pekiştirme) edatı olduğunu, Batı Türkçesinde çok kullanıldığını dile getirmiştir. Bağlama edatı başlığı altında verdiği örnek [Kaçan Cebrail geldi **ise** yir ayttı] kuvvetlendirme ifade etmez. Oysa kuvvetlendirme başlığı altında verdiği örnek [Macide **ise** / **de** Numan ile beraber Seviyeyi tutuyor] hem *kuvvetlendirme* hem de *bağlama* görevindedir (1992: 163, 246). Dolayısıyla **ise** bağlacı aynı cümlede hem *kuvvetlendirme* hem de *bağlama* görevinde bulunabilir.

O vitrinleri görmek istiyor; ben ise... (Atay, 2017: 336).

Metin gittikçe öfkeleniyor, Selim ise onun yanında durarak gülümsüyordu (Atay, 2017: 378).

Bu kuvvetlendirme bağlacı, Güneybatı/Oğuz grubunda; Azb. *isä*, Gag. *ise* ve Güneydoğu/Karluk grubunda; Özb. *isä*, Uyg. *ése* şeklinde görülür.

Tatar Türkçesinde

ise: *Zeytunenin ise kişi arasına da kiresi kile /Zeytune'nin ise insanlar arasına da katılması geliyor)*” (Buran, Alkaya, 2019: 71).

Bu kuvvetlendirme bağlacı, Kuzeybatı/Kıpçak grubunda; Krç-Blk. *ese*, Kmk. *ese* olmak üzere iki lehçede de bulunur.

Kumuk Türkçesinde

busa: < *bu-* (*bul-* yrd. fiil) + *-sa* (zf. eki). *Busa*, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “ise” anlamına gelen kuvvetlendirme bağlacıdır.

Şo üyge Aminden alda girip, yaşınıp turağan Xayır busa bulağa karavul ete /O eve Amin'den önce girip saklanan Hayır ise bunları gözlüyor (Buran, Alkaya, 2019: 536).

Özbek Türkçesinde

bolsa: < *bol-* (yrd. fiil) + *-sa* (zf. eki). *Bolsa*, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “ise” anlamına gelen kuvvetlendirme bağlacıdır.

Kelinçäk bolsa bir çöp bilän yerni çizğälär /Gelinceğiz ise bir çöp ile yeri çiziyor (Buran, Alkaya, 2018: 75).

Bolsa kuvvetlendirme bağlacı, Türkmencede de “bolsa” şeklinde görülür.

Kırgız Türkçesinde

bolso: *Kiyinki muundagı kotormoçular da uşul saamalıktı ulantuu üçün öz darametine caraşa emgektenüüde. Antken menen, Alıkul dale bolso Orus cana tekteş Türk tilderine tiyiştüü dengeelde kotorulbay catkanı anın poeziyadagı Ak Bozun bütkül soyuzduk okurmanga taantuuğa kedergi boluuda /Son nesil tercümanları da şu an yeniliği devam ettirmek için kendi kazançlarına göre çalışmaktalar. Ancak, Alıkul'un ise Rus ve soydaş Türk lehçelerine yeterli seviyede çevrilmemesi, onun şiirindeki Ak Boz'un Sovyetler Birliği okuyucusu tarafından tanınmasına engel olmaktadır* (Kasapoğlu Çengel, 2020: 336).

Bolsa kuvvetlendirme bağlacı, Kuzeybatı/Kıpçak grubundan Kzk. *bolsa*, Kara-klpk. *bolsa*, Bşk. *bulha*, Nog. *bolsa*, Kırım-Tat. *bolsa* şeklinde görülür.

Kazak Türkçesinde

dese: < *de-* fiili + *-ze* (zf. eki). *Dese*, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “ise” anlamına gelen kuvvetlendirme bağlacıdır.

Qalmaptı eşkim qaladan / Keşe ketki dese de (Kimse kalmamış, herkes gelmiş şehirden / Dün gitmiş gibi ise de (Elçin, Tural, 2003: 62).

Kırım-Tatar Türkçesinde

deseñ: < [(*Sen*) 2.t.ş.z.] + *de-* (fiil) + *-se* (zf. eki) + *-n* (2.t.ş. eki). *Deseñ*, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu bağlama edatıdır.

Bala deseñ bala. Episi bir-birine çapkılp, arkalarına sekirişip, kiçkene pançaçıklarınen başlarını oynamağa başladılar. /Çocuk desen çocuk. Hepsi birbirine atılıp, arkalarına sıçrayıp, küçücük pençeleri ile başlarını tirmalayıp oynamaya başladılar (Hendem, 2008: 40, 477).

Nogay Türkçesinde

deseñ: < *de-* (fiil) + *-se* (zf. eki) + *-n* (2.t.ş. eki). *Deseñ*, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “ise” anlamına gelen kuvvetlendirme edatıdır.

Keravız deseñ, aldığa şıgayık bolıp, telezip turdı /Keravız ise, öne çıkmak isteyerek heyecanlanıyordu)” (Buran, Alkaya, 2019: 343).

Altay Türkçesinde

deze: *Bis onçobıs deze barabıs (Biz hepimiz ise gideceğiz (Buran, Alkaya, Özeren, 2014: 74).*

Hakas Türkçesinde

polza: *Sağısnañ sanazıp, kögineñ küres turadır: / çe sıreñniñ artıx sümeñer par polza (Akıyla düşünüp gücüyle mücadele ediyor: / Peki, sizin sıra dışı yardımcılarınız var ise) (Arıkoğlu, 2007: 94, 95).*

3.14.Nedensellik Bildiren Bağlaçlar

Bir önceki cümlede gerçekleştirilen bir işin ya da söylenilen bir sözün nedenini, sebebini bir sonraki cümlede soran ve bildiren cümle başı bağlaçlarıdır. Türkiye Türkçesi ve Kırım-Tatar Türkçesinde verilen örnekler daha çok kalıp ifade niteliğinde olup, geçiş sürecinde olan yapılarıdır; ancak yine de bağlaç görevinde bulunurlar. Bu başlık altında Türkiye, Kırım-Tatar, Karaçay-Balkar, Kırgız ve Nogay Türkçesinden örneklerle rastlanmıştır.

Türkiye Türkçesinde

dersen: < [(Sen) 2.t.ş.z.] + de- (fiili) + -r (g.z. eki) + -se (zf. eki) + -n (2.t.ş. eki). Dersen, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu bağlama edatıdır.

*Yerlilere bakarak törenlerine daha sıkı sıkıya sarılırlar. Şu başımızdaki bir tutam uzun saç var ya, Sefçeyle benim başımdaki... Bu haramzadelerin, bu yumurtadan çıkıp da kabuğunu beğenmemişlerin taşkalası oldu. Türkmenleri **dersen** tüm kocaları böyledir (Kemal, 2008: 65).*

derseniz: < [(Siz) 2.ç.ş.z.] + de- (fiil) + -r (g.z. eki) + -se (zf. eki) + -niz (2.ç.ş. eki). Derseniz, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu bağlama edatıdır.

*Hâlbuysam ki bir yılan iğne ucu gibi bir yara alırsa ölür. Nasıl ölür **derseniz**, işte onu görmediniz, bilmezsiniz (Kemal, 2008: 339).*

neden dersen: < [(Sen) 2.t.ş.z.] + ne+ den + de- (fiil) + -r (g.z. eki) + -se (zf. eki) + -n (2.t.ş. eki). Neden dersen, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu bağlama edatıdır.

*Yalnız su yok. Onun da bir çaresine bakacağız gayrı. **Neden dersen**, uyandı bu köy (Baykurt, 1975: 262).*

neden ki dersen: < [(Sen) 2.t.ş.z.] + ne+ den + ki + de- (fiil) + -r (g.z. eki) + -se (zf. eki) + -n (2.t.ş. eki). Neden ki dersen, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu bağlama edatıdır.

*Bizim köyü gece basmaya gelen çavuşu işte böyle vurup dizkapağını parça parça eyleyerekten öküz gibi böğürttüler. Şimdi Adana 'da hastanede ağzı yukarı yatıp öküz gibi böğürüyor. **Neden ki dersen**, Hasan kardeş, yalnız diz kapakları domuz kurşunuyla parçalananlar böyle bağırlar (Kemal, 2008: 96).*

Kırım-Tatar Türkçesinde

derseniz: “Birevler: -Başımız raat olsun **deseñiz**, Meryemni köyden çıkarıp taşlayık, vesselam, - dediler /Birileri başımız rahat olsun **derseniz**, Meryem'i köyden çıkarıp atalım, vesselam, dediler (Hendem, 2008: 261, 702).

Karaçay-Balkar Türkçesinde

ne için deseñ: < [(Sen) 2.t.ş.z.] + ne + için (edat) + de- (fiil) + -se (zf. eki) + -n (2.t.ş. eki). Ne için deseñ, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “çünkü” anlamına gelen bağlama edatıdır.

*Colovçula keçe qalırğa onovlaşdıla, **ne için deseñ** keç bolğan edi /Yolcular gece kalmaya karar verdiler; çünkü geç olmuştu (Buran, Alkaya, 2019: 598).*

Kırgız Türkçesinde

ne (emne) için deseñ: < *ne (emne) + için (edat) + de- (fiil) + -se (zf. eki) + -ñ (2.t.ş.eki)* .). Zarf-fiil grubu yan cümlesinin oluşturduğu, görev bakımından *nege deseñ* bağlacıyla aynı olan, Kırgız Türkçesinde çok nadir rastlanan (Temiraliyeva, 2001: 118) bağlama edatıdır.

“Erteñ men sağa coluğa albaymın, **emne için deseñ** bazarga baram / Yarın ben sana uğrayamamam, **çünkü** [ne için dersin] pazara gideceğim” (Temiraliyeva, 2001: 118)

nege deseñ: < *nege + de- (fiil) + -se (zf. eki) + (2.t.ş.eki)*. Zarf-fiil grubu yan cümlesinin oluşturduğu, “çünkü, zira, niçin dersin, ne için dersin” (Temiraliyeva, 2001: 118) anlamına gelen bağlama edatıdır.

Nogay Türkçesinde

nege dese: < *nege + de- (fiil) + -se (zf. eki)*. Zarf-fiil grubu yan cümlesinin oluşturduğu “çünkü” (Buran, Alkaya 2019: 343) anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Nege dese ol benim nagaşakamdı öziniñ nagaşakası dep sanaytağan edi (Çünkü o benim amcamı kendi amcası gibi kabul ederdi (Buran, Alkaya 2019: 343).

3.15.Seçme / Alternatif Bağlaçları

“Bu bağlaçlar, birbirine alternatif teşkil eden ve aralarından sadece biri gerçekleşecek olan birden fazla yargıyı birbirine bağlar” (Daşdemir, 2014: 147). Bu başlık altındaki örneklere başta Türkiye Türkçesi olmak üzere Azerbaycan, Gagavuz, Kazak, Kırgız ve Altay Türkçesinde rastlanmıştır.

Türkiye Türkçesinde

yoksa: *Son yemeği bizde mi vermiştik, yoksa Kayalara mı gitmiştik? Yoksa Mehmetler miydi? Gerçekten düştüm mü, yoksa bana mı öyle geldi* (Atay, 2017: 330).

yoksam: < *[(Ben) 1.t.ş.z.] yok + Ø (ek-fiil) + -sa (zf. eki) + -m (1.t.ş. eki)*. Yoksam bağlacı, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “yoksa” ile aynı manaya gelen edatır.

Bu senin tavuktan tiksinden, kadim bir mesele mi, yoksam yeni mi? Sen onu söyle... (Baykurt, 1975: 262).

Azerbaycan Türkçesinde

yoxsa: *Sevil güpğürümü gızardı. Yoxsa, oğlu ilə sevişdiklərini ana da bilirdi? Yoxsa, onun xəstəliyi bir bəhanədir? Bəlkə onu görmək üçün, o, bura gəlmişdi?* (Ercilasun, 2007: 221).

Gagavuz Türkçesinde

osa: < *o (3. tş. z.) + Ø (ek-fiil) + -sa (zf. eki)*. *Osa* bağlacı, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “yoksa” (Buran, Alkaya, Yalçın 2017: 269) anlamına gelen bağlama edatıdır.

“*O yaamur mu, osa kar mı? (O yağmur mu, yoksa kar mı?)*” (Buran, Alkaya, Yalçın 2017: 269).

Kazak Türkçesinde

äytpese: < *äyt- ‘söylemek’ + -pe (menfi ek) + -se (zf. eki)*. Äytpese, zarf-fiil grubu yan cümlesinin oluşturduğu “yoksa” (Buran, Alkaya, 2019: 141) anlamına gelen cümle başı edatıdır.

‘*Jas Alaştı’ arandatqısı keletinder köp. Äytpese, Qazak elinin egemendik alğanın, KSRO’niñ 13 jil burın tarap ketkenin bilmeydi deysiz be?! /“Jas Alaş”ı tahrık etmek isteyenler çok. Yoksa, bunlar Kazak Eli’nin egemenliğini aldığını, SSCB’nin 13 yıl önce dağılıp gittiğini bilmiyorlar mı dersiniz?!)*” (Koç, Doğan, 2022: 395).

Altay Türkçesinde

aysa: < ay (andıy 'öyle') + -sa (bolzo 'ise') (Gürsoy Naskali, Duranlı 1999: 32) (zf. eki). Aysa bağlacı, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “öyleyse, yoksa” (Buran, Alkaya, Özeren, 2014: 73) anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Bastıra baldar ba, aysa bastıra ulus ba işte bolgon? /Tüm çocuklar mı yoksa tüm halk mı işteydi? (Buran, Alkaya, Özeren, 2014: 73).

Kırgız Türkçesinde

ca bolso: < ca (ya) + bol- (yrd. fiil) + -so (zf. eki). Ca bolso bağlacı, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “yoksa” anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Atası Cakır-baydı öltüröt / **Ca bolso, énesi Çakan baybiçe öltüröt** (Babasını mı öldürecek yoksa anası Çakan baybiçeyi mi öldürecek? (Gürsoy-Naskali, 1995: 45).

3.16.Sonuç Bildiren Bağlaçlar

Sonuç bildiren bağlaçlar, iki cümleyi birbirine, sonuca götürme ilişkisi ile bağlayan kelimelerdir (Korkmaz, 2009: 1127). Bu başlık altındaki örnekler yalnızca Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinden rastlanmıştır.

Türkiye Türkçesinde

neyse: < ne (zamir) + -y- (ek-fiil) + -se (zf. eki). Neyse, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu, Çağbayır'ın “**1.** Önemi yok; olan oldu; üzerinde durmaya değmez. **2** Çok şükür; bereket versin; daha beteri olabilirdi; hiç değilse. **3.** Konuyu kapatalım, uzatmayalım; her ne ise. **Neyse ne** bir yere, bir dereceye kadar” (Çağbayır IV, 2007: 3538) tanımlarını verdiği cümle başı edatıdır.

Şimdi geride kaldı, neyse (Atay, 2017: 571).

Çok hassas bir çocuktum. Neyse geçelim bunu (Atay, 2017: 256).

her neyse: < her (Ar. isim) + ne + -y (ek-fiil) + -se (zf. eki). Her neyse, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu *Ötüken Türkçe Sözlük*'te “**1.** Ne olursa olsun; ne kadar ise; ne kadar tutarsa. **2.** Olan olmuş artık; konuyu uzatmayalım; kapatalım” (Çağbayır II, 2007: 1934) tanımlarını verilen cümle başı edatıdır.

Her neyse bunlar derin felsefi görüşlerdir (Her neyse, 2022).

Azerbaycan Türkçesinde

nese/nä isä: < ne (zamir) + Ø (ek-fiil) + -se (zf. eki). Nese, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu Türkiye Türkçesindeki ‘neyse’ ile aynı anlama sahip bağlama edatıdır.

Bäs Rubabä niyä bu täläbä e'tiraz edirdi? Bunu o heç özü dä bilmirdi. Ançağ o, bu fikirdä idi ki, nü isä bir iş görmäk, zähmät çäkmäk, xeyir vermäk lazımdır” (Ercilasun, 2007: 216).

3.17.Şartlı Sonuç Bağlaçları

“Önceki cümledeki yargının gerçekleşmemesi durumunda ortaya çıkacak sonucu gösteren cümlelerin başına gelir” (Daşdemir, 2014: 149). Bu başlık altında başta Türkiye Türkçesi olmak üzere Türkmen, Yeni Uygur, Kumuk, Başkurt, Nogay, Kazak ve Kırgız Türkçesinden örnekler tespit edilmiştir. Türkiye, Türkmen, Kumuk ve Başkurt Türkçesinde “yoksa/yoğsam/yoğese/yukha” benzer örneklerine rastlanırken; Türkmen, Yeni Uygur, Nogay, Kazak ve Kırgız Türkçesinde “bolmasa/bolmisa/omasa/bolmasa/bolboso” benzer yapıdaki örnekler rastlanır.

Türkiye Türkçesinde

değilse: < *değil* (isim) + *Ø* (ek-fiil) + *-se* (zf. eki). Değilse bağlacı, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “aksi hâlde” (Hacıeminoğlu 1992: 140) anlamına gelen bağlama edatıdır.

Doğrusunu istersen, ben annene yazacağım ve kızının yaptıklarından haberin olsun, gönlün razı ise burada bırak, değilse çaresine bak, diyeceğim... (Ali, 2003: 105).

Organı o yere yetiyecek kadar uzun değilse, tohumları olgunlaşmamış demekmiş (Atay, 2017: 172).

desem: < [(Ben) *I.t.ş.z.*] + *de-* (fiil) + *-se* (zf. eki) + *-m* (*I.t.ş.* eki). Desem bağlacı, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu cümle başı edatıdır.

Özel merdivenini kurmuş, yine mahzenine inmek istiyorsun. Bu gece inme, iyi değilim, desem, hissiyatın zedeleniyor; yalnız terkedilmiş erkeği oynuyorsun; kıskançlık bunalımlarına düşüyorsun, raki üstüne şarap içiyor, sonra da kusuyorsun (Ağaoğlu, 2001: 36).

Gahba soyu sensin!, demedim. Desem, çok dövecek. Tepiği tam baş böğrümüne furdu, bek acıdı (Baykurt, 1975: 120).

yoksa: *Türkçe Sözlük*'te “1. “Aksi takdirde” anlamında kullanılan bir söz: *Ver diyorum sana yoksa yersin dayağı. – M. Ş. Esendal*” (Akalm, 2011: 2601) tanımı verilen yoksa, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu cümle başı edatıdır.

Eti de Küçükçerçeve'den alıyorum. Atıyorum deep-freeze 'e: önce bir güzel çürütüyorum. Yoksa, bizim kasapların eti yenmez: kokar (Atay, 2017: 337).

Ben de eski kavgamızı ona hatırlatmamaya çalışırdım. Yoksa, aynı meseleye dokunmaya kalkarsam, aynı kavgalar tekrarlanır ve kapı aynı sertlikle yüzüme çarpılırdı (Atay, 2017: 375).

Türkmen Türkçesinde

bolmasa: < *bol-* (fiil) + *-ma* (menfi ek) + *-sa* (zf. eki). Bolmasa bağlacı, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “yoksa” (Kyýasowa, Geldimyradow, Durdyýew I 2016: 163) anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Ot ýakmalydy, bolmasa, bu ýerde sowukdan gatap galaýmagyn mümkindi” (Kyýasowa, Geldimyradow, Durdyýew I, 2016: 163). *Ateş yakmalıdır, yoksa bu yerde soğuktan donup kalması mümkündür.*

yoğsam: *Şonu etseň gutulyaarsıň, yoğsam ölyeersiň /Şunu yaparsan kurtulursun, yoksa öleceksin* (Buran, Alkaya, Yalçın, 2017: 210).

Yeni Uygur Türkçesinde

bolmisa: < *bol-* (fiil) + *-mi* (menfi ek) + *-sa* (zf. eki). Bolmisa bağlacı, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “yoksa” anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Maň – maň, men urimen. Bolmisa sen tirniqiňni paturuvétisen /Hadi, hadi, ben vuracağım. Yoksa tirnaklarını batırırım (Yılmaz 2009: 169, 307).

Kumuk Türkçesinde

yoğese: < *yoğ* (isim) + *e-* (yrd. fiil) + *-se* (zf. eki). Yoğese bağlacı, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “karşı fikri ifade eden bağlaç; yoksa, aksi takdirde” (Pekacar, 2011:397) anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Tez boluğuz, yoğese poyezd getip qalacaq /Çabuk olun aksi takdirde tren gidecek (Pekacar, 2011:397).

Başkurt Türkçesinde

yukha: < yuk (yok) + Ø (ek-fiil) + -ha (zf. eki). Yukha bağlacı, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “yoksa” anlamına gelen cümle başı edatıdır.

-*Tizërek kefenge törörge, yınaza uqırğa mömkinlëk bir. Yukha, kafir kitërhën!.. Tamuqta yanırhiñ... /- Daha hızlı kefene sarma, cenaze namazı kılma imkanı ver. Yoksa, kâfir gidersin!.. Cehennemde yanarsın!..* (Demir, 2019: 265, 340).

Nogay Türkçesinde

omasa: < o-/ol- (fiil) + -ma (menfi ek) + -sa (zf. eki). Ol- ana yardımcı fiilin kalıplaşmasından oluşmuştur. Yoksa anlamında kullanılan bir edattır, bir ihtimali bildirmek için kullanılır (Ergönenç, 2019: 242). Omasa, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu cümle başı edatıdır.

Asantay, -dep suw işindegi ulına qışqırdı, - istanış man köylegindi äriw bolıp kepeninnen soñ kiyersin, omasa yırtılıp oltırar /Asantay’ diye sudaki oğluna seslendi, ‘Pantolon ile gömleğini formandan sonra düzgünce giyersin. Yoksa yırtılır.’ (Ergönenç, 2019: 242).

Kazak Türkçesinde

bolmasa: *Men patşa emes ekenmin, ırı ekenmin. Bolmasa, sen osı zarındı aytsan, ata anaña tabıstırıp, muratıña jetkizip barıp almaymın ba? /Ben padişah değilim, hırsızım. Yoksa, sen bu derdini söylersen, ben seni anne-babana kavuşturup, sonradan evlenmeliydim* (Bashenova, 2007: 40, 266).

Menen barar obalım / Bolmasa sabır kılınız / Sizge bir bayan aytayın (Benden giden günahım / Yoksa sabrediniz / Size beyan edeyim (Bashenova, 2007: 38, 264)

Kırgız Türkçesinde

bolboso: *Köönü kelse kélisinde / bolboso kélbey koysunda (Canı isterse gelsin, istemezse (yoksa, aksi takdirde) gelmesin)* (Gürsoy-Naskali, 1995: 115).

3.18.Şaşma / Beklenmezlik Bağlaçları

Bu başlık altındaki edat örneklerine yalnızca Türkiye ve Azerbaycan Türkçesinde rastlanılmıştır.

Türkiye Türkçesinde

nedense: “Ne+den+se” (< ne+den i-se) bağlacı önüne geldiği cümleye beklenmezlik, şaşkıncılık anlamı katarak önceki cümleye bağlar” (Daşdemir, 2014: 149). Nedense bağlacı, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu cümle başı edatıdır.

Evliliği nedense aklına getirmede (Atay, 2017: 354).

Nedense ihtiyarlar Selim’i çok severlerdi (Atay, 2017: 361).

Azerbaycan Türkçesinde

nedense: *Bütün bunlarla bərabər, o özünün də gocalıqdanmı, işdənmi, nüdänsü artıq zäiflädiyini his sedirdi* (Ercilasun, 2007: 216).

3.19.Tahmin Etme Bağlaçları

Bu başlık altında yalnızca Türkiye Türkçesinden iki bağlama edatı örneği tespit edilmiştir.

Türkiye Türkçesinde

olsa olsa: < ol- (fiil) + -sa (zf. eki) + ol- (fiil) + -sa (zf. eki). Olsa olsa bağlacı, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “belki, ancak” anlamına gelen cümle başı edatıdır” (Hacıeminoğlu 1992: 188). Bulduğu cümlede bir ihtimal, tahmin etme anlamı söz konusudur.

Ana yardımcı fiillerden olan ol- fiili, Eski Türkçeden itibaren er- fiiliyle benzer görevlerde kullanılmaktadır. Türkçede *olsa olsa* şeklinde /-sA/ zarf-fiil ekiyle kalıplaşarak edatlaşan bu yapı, cümlede tahmin etme anlamıyla cümle başı edatı olarak kullanılır. Bugün Türkçede *olsa olsa* yapısındaki gibi kalıplaşmış yapılar da mevcuttur. Örneğin; “Kendisinin Azrail’le kavgaya tutuşup büyük bir düşman kazandığını, *çıkırsa çıkırsa* onunla ancak başa çıkabileceğini duyurdu” (Tekin 2016: 227). “*Yapsam yapsam* iki yıl daha yaparım, ondan kerî?” (Baykurt 1973: 90). Bu yapılarda da görüldüğü gibi bir ihtimal, tahmin etme söz konusudur. Aynı yapının kalıplaşarak üst üste kullanılması, yapının ihtimal ve tahmin etme ifadesini kuvvetlendirme amacı taşıdığı söylenebilir. Belki ileriki yüzyıllarda bu kalıplar da tıpkı *olsa olsa* gibi tamamen edatlaşabilir.

Olsa olsa bu şirketin nizamnamesinde yazılı olacak –N. Hikmet (Akalin, 2011: 1799)

Olsa olsa sanat enstitüsü mezunudur –H. Taner (Akalin, 2011: 1799).

varsa: < var (isim) + Ø (ek-fiil) + -sa (zf. eki). *Varsa bağlacı*, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “ancak, olsa olsa” anlamına gelen Batı Türkçesinde bağlama ve cümle başı edatı olarak kullanılan bir şekildir” (Hacıeminoğlu, 1992: 200).

Bunların içinde gerçek hayattaki yerlere, insanlara ve olaylara benzeyenler varsa, tesadüften ibarettir ve kimsenin üzerine alınmaması gerekir (Atay, 2017: 242).

3.20.Yetinme Bildiren Bağlaçlar

“Önceki cümlede belirtilen yargıya rıza gösterilecek şartı ifade eden cümlede yer alır” (Daşdemir, 2014: 151). Bu başlık altındaki edat örnekleri Türkmen, Azerbaycan, Yeni Uygur, Başkurt ve Tatar Türkçesinde tespit edilmiştir. Türkiye, Azerbaycan, Yeni Uygur ve Kırgız Türkçesinde “hiç olmazsa/heç olmasa/héç bolmisa/eç bolboso” biçiminde benzer örnekler rastlanırken; Başkurt Türkçesinde “bulmaha” ve Tatar Türkçesinde “içmasa” örneklerine rastlanmıştır.

Türkiye Türkçesinde

hiç değilse: < hiç (Far. isim) + değil + Ø (ek- fiil) + -se (zf. eki). Hiç değilse bağlacı, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “‘bari, hiç olmazsa’ anlamına gelen Türkiye Türkçesinde bağlama edatıdır. Bir şeyin asgari ölçüde mevcut olduğunu ifade eder” (Hacıeminoğlu, 1992: 158).

Ömer’in hiç değilse bu akşam, böyle bir davete razı olmaya niyeti yoktu (Ali, 2003: 122).

Nihâyet, hiç değilse bir şey söylemiş olmak için: Ömer’e dikkat edin, o sizi değil, siz onu korumalısınız!.. (Ali, 2003: 221).

hiç olmazsa: < hiç (Far. isim) + ol- (yrd. fiil) + maz (g.z. menfisi) + Ø (ek-fiil) + -sa (zf. eki). Hiç olmazsa bağlacı, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu bağlama edatıdır. “‘bari, en azından’ anlamındaki bu sözcük, Türkiye Türkçesinde bağlama edatıdır. Mânâ ve kullanılış itibarıyla hiç değilse’ye muadildir (Hacıeminoğlu, 1992: 158).

Bütün meseleleri bu uşak ruhlu herifin çözmesine, hiç olmazsa çözmeye kalkışmasına da içerlemiyor değilim (Atay, 2017: 316).

Verdiğinin hiç olmazsa küçük bir parçası kadar bir şeyler istiyordun onlardan (Atay, 2017: 346).

hiç yoksa: < hiç + yok + Ø (ek-fiil) + -sa (zf. eki). Hiç yoksa bağlacı, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu bağlama edatıdır. “‘bari, hiç olmazsa’ anlamındaki bu edat, bir şeyin asgari ölçüde mevcut olduğunu veya olması gerektiğini ifade eden cümle başı edatıdır (Hacıeminoğlu, 1992: 158, 159).

Fukaranız kılıyor, aklına geldikçe namaz. / Ağniyânızda da, hiç yoksa zekât olsa biraz (Ersoy, 2021: 502).

Der ki: Çarpışmanın erkek gibi düşmanlarla / Şimdi, hiç yoksa, kadınlar gibi olsun ağla! (Ersoy, 2021: 517).

Azerbaycan Türkçesinde

heç olmasa: *Birdən hardansa onun ağına kaldi ki, içəri kirsin, heç olmasa poliklinikamı gəzsın* (Ercilasun 2007: 219).

Yeni Uygur Türkçesinde

héç bolmisa: *-Héç bolmisa, çapiliqni peseytiş üçün harakqa bir som bolsimu bergin, - dep yalvurup turuvaldi u. /-Hiç olmazsa, derdimi biraz hafifletmek için içkiye bir lira olsa da ver, ne olur, diye yalvarmaya başladı* (Yılmaz, 2009: 135, 273).

Başkurt Türkçesinde

bulmaha: < *bul-* (fiil) + *-ma* (menfi ek) + *-ha* (zf. eki). Bulmaha bağlacı, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “olmazsa, hiç değilse” (Özşahin, 2017: 110) anlamına gelen bağlama edatıdır.

Yörömäs ine hunar tip / Ural, äyžä, bulmaha /Qabırsaqtı asayıq (Gitmez idi, av deyip / Ural, haydi, olmazsa / Küpü açalım” (Ergun, İbrahimov, 1996: 24, 25).

ismaha(m): < **isma* (içma) ‘işte’ + *Ø* (ek-fiil) + *-ha* (zf. eki) + *(m; l.t.ş. eki)*. İsmaham bağlacı, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “1. Hiç yoksa, hiç olmazsa; küçücük bir ümit de olsa. 2. Yokluk ifadesinde anlamı kuvvetlendirmek için kullanılır” (Özşahin, 2017: 262) anlamına gelen cümle başı edatıdır.

İsmaham, yelén tultırıp, yalından möñrep kaytkantda, ilén işene töşöröp, hev-hévlep karşı alır / Hiç değilse, memelerini doldurup, kırdan möleyip döndüğünde memleketini aklına getirip hoho edip karşılar (Özşahin, 2017: 262).

Tatar Türkçesinde

içmasa: < **iç* ‘elbette, şüphesiz’ + *ma* ‘edat’ + *Ø* (ek-fiil) + *-sa* (zf. eki). İçmasa bağlacı, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “şu da olmasa, üstüne üstlük, bu yetmezmiş gibi, hatta, hiç olmazsa, hiç değilse” (Özmen Gümüş, 2022: 708) anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Siña ordën tiyüş!.. Mëne yөгët içmasa... (Özmen Gümüş, 2022: 364). (Sana madalya gerek!.. Bana yiğit hiç değilse...).

Kırgız Türkçesinde

eç bolboso: < *eç* ‘hiç’ + *bol-* (yrd. fiil) + *-bo* (menfi ek) + *-so* (zf. eki). Eç bolboso bağlacı, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “bari, hiç olmazsa” (Eç bolboso, 2022) anlamına gelen bağlama edatıdır.

Cardımdaş, eç bolboso, catpa karap” (Buran, Alkaya, 2019: 228) (*Yardımlaş, hiç olmazsa, yatma*)

3.21.Zaman Bildiren Bağlaçlar

Cümle başında veya sonunda bulunan, kısmen zaman ya da yaklaşan zamanı bildiren edatlardır. Bu başlık altındaki bağlama edatı örneklerine başta Türkiye Türkçesi olmak üzere Kırgız ve Hakas Türkçesinde rastlanmıştır. Kırgız ve Hakas Türkçesinde “qaçan bolso/xacan polza” olmak üzere benzer yapıdaki örnekler tespit edilmiştir.

Türkiye Türkçesinde

handiyse: < *kanda/handa* (zarf) + *-iy-* (ek-fiil) + *-se* (zf. eki). Handiyse bağlacı, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “neredeyse” (Çağbayır II, 2007: 1864) anlamına gelen bağlama edatıdır.

Dönemin müthiş baskısında, düşünsel inançları dolayısıyla **handiyse** cinnete sürüklenmiş kişiler (Ali, 2003: 9).

Belki para eder diye **handiyse** kayaları kazıyıp kazıntıları toplayacakmış (Handiyse, 2022).

neredeysse: < *nerede* (zarf) + *-y-* (ek-fiil) + *-se* (zf. eki). Neredeysse bağlacı, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “1. Hemen hemen; az kaldı. 2. Kısa bir zaman içinde” (Çağbayır IV, 2007: 3524) anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Dayım geçen gün, evlenirsem bu huzursuzluğumun geçeceğini söyledi: **neredeysse** evden kovacaktım (Atay, 2017: 602).

Neredeysse bu önemli geceye tarih düşürmeyi unutuyordum, diye söylendi (Atay, 2017: 289).

Kırgız Türkçesinde

qaçan bolso: < *qaçan* “ne zaman” + *bol-* (yrd. fiil) + *-so* (zf. eki). *Qaçan bolso* bağlacı, Zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “ne zaman olsa” anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Ot canınan turgança / Qaçan bolso qaçıq deyt / Adegende tantıq kep (Ateş yanından kalkarken / Ne zaman olsa kancık der / Her zaman saçma söz-Cañıl Mırza) (Elçin, Tural IV, 2003: 20, 248).

Hakas Türkçesinde

xacan polza: < *xacan* (zarf) + *pol-* (yrd. fiil) + *-za* (zf. eki). *Xacan polza* bağlacı, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “her ne zaman” anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Xacan polza olıp xalzam / Minin dee körer-xayar nimem çoğul / Her ne zaman ölüp gidersem / Benim de kaygımı duyacak kimse yok” (Arıkoğlu, 2007: 98, 99).

xas-xacan polza: < *xas-xacan* (her zaman) + *pol-* (yrd. fiil) + *-za* (zf. eki). *Xas-xacan polza* bağlacı, zarf-fiil grubu yan cümlesinin kalıplaşarak oluşturduğu “ne zaman olsa” anlamına gelen cümle başı edatıdır.

Azır xoldan pozıdıbıstı osxassın / Çe xas-xacan polza / Xara Xannın xızı Çil xara xıs / Çolbax naŋa çadın pirbinçedır (İki elinden kaçırdı gibisin / Fakat her ne zaman olsa / Kara Han'ın kızı, Çil Kara Kız / Geniş yana yatma vermez) (Arıkoğlu, 2007: 138, 139).

4. Sonuç

Türkiye Türkçesindeki ve diğer lehçelerdeki /-sA/ ekli bağlama edatları, /-sA/ zarf-fiil ekinin oluşturduğu zarf-fiil grubundan kalıplaşarak oluşmuş, yan cümle menşeli bağlaçlarıdır. /-sA/ ekinin zamanla zıtlık, fark etme, genel geçerlilik, yetinme, tahmin, ihtimal, açıklama, şartsızlık, şart, seçme, ilâve, zaman gibi pek çok işlevi bünyesine dahil etmiştir. Bu ekin sahip olduğu tüm bu farklı işlevler onun bağlama edatı fonksiyonuna da etki etmiş ve cümleler arasında anlamsal açıdan ilişki oluşturmaya neden olmuştur. Denilebilir ki bu ekin kalıplaşmış cümle bağlayıcı işlevi vardır; ancak bu bağlama işlevine “zarf-fiil” fonksiyonu sayesinde erişmiş olmalıdır. Çünkü zarf-fiil eklerinin edatlarda rolü büyüktür.

Bu yapılar, çoğunlukla *fiil / ek-fiil almış isim + /-sA/ zarf-fiil eki* veya az olarak [*Özne*] + *fiil / ek-fiil almış isim + /-sA/ zarf-fiil eki*yle ve şahıs ekleriyle çekimlenmiş; ancak daha sonra kalıplaşmış gramerleşerek, bağlama edatına dönüşmüştür. Çağdaş Türk lehçelerinden tespit edilen bağlama edatlarının 7'si 1. tekil şahıs zamiriyle (ben) ve şahıs ekiyle (-m) [*Tür. Hâlbıysam, meğersam, yoksam; Tkm. Eysem, Eysem de bolsa, yoğsa; Tat. içmasam*], 14'ü 2. tekil şahıs zamiriyle (sen) ve şahıs ekiyle (-n) [*Tür. aslına bakarsan, bir bilsen, bilsen, dersin, görersen, istersen, neden dersin, neden ki dersin; Kırım-Tat. deseñ; Kaz. nege deseñ; Krç-Blk. ne için deseñ; Kırg. emne için deseñ, nege deseñ; Nog. deseñ*], 4'ü 2. çokluk şahıs zamiri (siz) ve şahıs

ekiyle (-niz) [**Tür.** *Derseniz, isterseniz; Kırim-Tat.* *derseniz, neçün deseniz*] çekimlenip kalıplaşarak gramerleşmiştir. Kalan diğer yapılar ise şahıs eki almayan, eksiz olarak [**Tür.** *aslında ise, bana kalırsa, böyleyse, değilse, gerekirse, hâlbüysa, handiyse, her nasılsa, her neyse, hiç değilse, hiç olmazsa, isterse, meğerse, mümkünse, nasılsa, nasıl olsa, nedense, neredeyse, neyse, olmazsa, olsa olsa, oysa, oysaki, öyleyse, varsa...yoksa, yoksa; Azb.* *heç olmasa, yohsa, ise, nedense, nese; Tkm.* *aslında bolsa, bolsa-da, bolmasa, hiiç bolmasa, gerek bolsa, hakikatda bolsa, nâme de bolsa; Gag.* *osa, osaydı~osıydı; Özb.* *âyniqsâ, bolsa, esâ; Y.Uyg.* *bolsa, bolmisa ve héç bolmisa; Kaz.* *alay (olay) bolsa, atysa, aytsa da, äytse dağı, äytpese, birese, bolsa, bolsa da, bolmasa, dese, esirese, ne bolsa, nemese, ya bolmasa; Kara Klp.* *birese, bolsa, yeki bolmasa; Kırg.* *anday bolso, bolso, bolso da, bolboso, emese, qaçan bolso, qanetse, körsö, oşentse da, oşondoy bolso da, ca bolso, ce bolboso; Bşk.* *bulmaha, eger ze, yuqha, ye bulmaha; Nog.* *alay bolsa, bolsa, bolsa da, ne bolsa da, ol balmasa, omasa, nege dese, yade bolsa, yok dese; Tat.* *alaysa, bulmasa, içmasa, , ise, yeise, ye bulmasa; Kmk.* *busa, ese, olay busa, yoğese; Alt.* *aysa, deze, emeze; Hak.* *ağaa hoza, andağ daa polza, andağ polza, xaydağ daa polza, xaydi polza, xayzi polza, nime dee polza, nimeze, nooza, polza; Tuv.* *azı bolza, bolza -daa, çok bolza, -daa bolza, -daa bolza ... -daa bolza, indıg bolza, indıg -daa bolza, inçalza -daa, inçalzajok, ol bolza*] kalıplaşmış yapılardır. Çağdaş lehçelerde tespit edilen bağlama edatlarının arasında en fazla sayıya sahip yapı şahıs eki almayan, eksiz bağlama edatlarıdır.

Çağdaş Türk lehçelerinden tespit edilen bağlama edatlarının yapılarında iki ana yardımcı fiile rastlanır [er-/i- ve ol-/bol-]. Güneybatı/Oğuz grubu lehçelerinden Türkiye Türkçesi, Azerbaycan ve Gagavuz Türkçesi bağlama edatlarının yapısında “i-” ve “ol-” fiili bulunurken, Oğuz grubundan Türkmen Türkçesinde, Karluk grubundan Özbek ve Uygur Türkçesinde genellikle “bol-” yardımcı fiili bulunur. Kuzey gurubunda da bağlaçların yapısında genellikle “bol-” yardımcı fiili hâkimdir; ancak birkaç örnekte “i-” fiiline de rastlanır [Kaz. bir+ese, esir+ese, neme+se vb.].

Tespit edilen bağlama edatlarının 7’si Arapça + Türkçe [**Tür.** *aslına + bakarsan, hâl + buysa, hâl + buysam, mümkün + se; Tkm.* *Aslında + bolsa, hakikatda + bolsa; Özb.* *âyniq + -sa*], 3’ü Türkçe + Arapça + Türkçe [**Tür.** *ne + asıl +sa, ne + asıl + ol-sa, ne + asıl + olmuş-sa*] 9’u ise Farsça + Türkçe [**Tür.** *her + nasılsa, her + neyse, hiç + değilse, hiç olmazsa, meğer+ se, meğer + sem; Azb.* *heç + olmasa. Tkm.* *hiiç + bolmasa. Bşk.* *eger + ze*] yapısındadır. Kuzey grubu lehçelerde /-sA/ ekli bağlama edatlarının yapısında Arapça ya da Farsça kökenli isme ya da fiile birkaç istisna dışında (Kırg. eç bolboso) hiç rastlanmamıştır; ama Türkçe, Türkmençe, Azerbaycan Türkçesi ve Özbekçede bağlama edatlarının yapısında Arapça ve Farsça kökenli isimler tespit edilmiştir.

Çağdaş Türk lehçelerindeki /-sA/ ekli bağlama edatlarının yapısında 3. tekil şahıs zamiri “o” kökenli *o/an/ın* biçimlerine [**Tür.** *bana kalırsa, oysa, oysaki, öyleyse; Tkm.* *eysem, eysem de bolsa; Gag.* *osa, osaydı~osıydı; Kaz.* *alay bolsa; Kırg.* *anday bolso, oşentse da, oşondoy bolso da; Nog.* *alay bolsa; Tat.* *alaysa; Kmk.* *olay busa; Hak.* *ağaa hoza, andağ daa polza, andağ polza; Tuv.* *ındıg bolza, ındıg-daa bolza, inçalza-daa, inçalzajok*] fazlasıyla rastlamak mümkündür. Nitekim, 3. şahıs zamirinin her şeyi ifade etmesi, onun elbette edat yapısında olmasını mantıklı kılar.

Tespit edilen bağlama edatlarının çoğu genellikle cümle başı edatlarıdır. Üstelik bu edatlar cümle sonunda da bulunur. Cümledeki görevleri ve ifade ettikleri anlamları bakımından sınıflandırılıp uygun başlıklar altında verilen bağlama edatları, aynı zamanda yapısal olarak da birbirine benzerler [Örneğin, **Çıkarım Bağlaçları**’nda: **Tür.** *öyleyse, Tat.* *alaysa, Kaz., Nog.* *alay bolsa, Kırg.* *anday bolso vb. Nedensellik Bağlaçları*’nda: **Tür.** *dersen, neden dersin, neden ki dersin, Kırim-Tat.* *desen, dersiniz, Krç-Blkr.* *ne için desen, Nog.* *nege dese, Kırg.* *nege desen, emne için desen*].

Sonuç olarak Çağdaş Türk lehçelerindeki gramerler, metinler, tezler ve destanlardan taranarak elde edilen /-sA/ ekli bağlama edatlarının sayısı 151 olarak tespit edilmiştir; ancak konuşma dili ve ağızlar esas alınarak tarama yapıldığında bu sayısının fazlaca artacağı aşikârdır. /-sA/ ekli bağlama edatlarının sayısının bu denli fazla olması, bu ekin sadece zarf-fiil eki olmasından kaynaklı değil aynı zamanda *şart*, *koşul*, *kararsızlık*, *bilinmezlik*, *tahmin*, *ihtimal*, *şart*, *zıtlık* vb. gibi pek çok anlamsal işlevi de bünyesinde taşımasından kaynaklıdır. Nitekim bu kadar çok işlevi olduğunu, bu makalenin bütünlüğü içinde başlıklarda yer alan örneklerde görmek mümkündür.

Kaynakça

- Ağaoğlu, A. (2001). *Ruh Üşümesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Akalın, Ş. H. (Düz.) (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK.
- Ali, S. (2003). *İçimizdeki Şeytan*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Arıkoğlu, E. (2005). *Örnekli Hakaşa-Türkçe Sözlük*. Ankara: Akçağ Yayıncılık.
- Arıkoğlu, E., Borbaanay. B. (2007). *Tuva Destanları*. Ankara: TDK.
- Arıkoğlu, E. (Haz.) (2007). *Hakas Destanları I*. Ankara: TDK.
- Atay, O. (2017). *Tutunamayanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bashenova, A. (2007). *Kazak Destanları (Transkripsiyon, Aktarma, Metnin Grameri)* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baykurt, F. (1973). *Köygöçüren*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Baykurt, F. (1975). *Kaplumbağalar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Benzer, A. (2010). -sA Ekinin İşlevleri ve Dilek-Şart Ayrımı. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 28, s. 131-140.
- Bulak, Ş. (2011). “-sA” Ekinin İşlevleri. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi [TAED]*, S. 46, s. 25-38.
- Buran, A., Alkaya, E. (2018). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri 2 Güneydoğu / Karluk Grubu*. Ankara: Akçağ Yayıncılık.
- Buran, A., Alkaya, E. (2019). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri 3 Kuzeybatı / Kıpçak Grubu*. Ankara: Akçağ Yayıncılık.
- Buran, A., Alkaya, E., Yalçın, S. K. (2017). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri 1 Güneybatı / Oğuz Grubu*. Ankara: Akçağ Yayıncılık.
- Buran, A., Alkaya, E., Özeren, M. (2014). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri 4 Kuzeydoğu Grubu*. Ankara: Akçağ Yayıncılık.
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük I, II, III, IV, V*. İstanbul: Ötüken.
- Demir, G. (2019). *Zeyneb Biyişeva'nın Hikâyeleri Üzerine Başkurt Türkçesi Dil İncelemesi (İnceleme-Metin-Dizin)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Daşdemir, M. (2014). *Okuma Yöntemiyle Türkçenin Yapısal-İşlevsel Söz Dizimi*. Erzurum: Eser Basım Yayıncılık.
- Efendioğlu, S. (2006). Cümle Menşeli Edatlar. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 31, 193-207.

Elçin, Ş., Tural, Ş. (2003). *Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi*. Cilt: III, IV. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Ercilasun, A. B. (Ed.) (2007). *Türk Lehçeleri Grameri*. Ankara: Akçağ Yayıncılık.

Erdoğan, Ş. (2022). *Abdulla Qahhar'ın "Sinchalak" Adlı Eseri Esasında Özbek Türkçesinde Kelime Grupları (İnceleme, Çeviri Yazı, Aktarım)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi; Niğde: Ömer Halis Demir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayıncılık.

Ergun, M., İbrahimov, G. (1996). *Başkurt Halk Destanı Ural Batır*. Ankara: Türksoy Yayıncılık.

Ergönenç, D. (2019). *Nogay Türkçesi Grameri (Ses ve Şekil Bilgisi)*. Ankara: TDK.

Ersoy, M. A. (2021). *Safahat [İstiklâl Marşı'nın 100. Yılında Mehmet Akif Ersoy Şiir Külliyyatı]*. Ankara: TBMM.

Eskebina, E. (2021). *Toktobolot Abdumomunov'un "Abiyir Keçirbeyt" Tiyatro Eseri Çerçevesinde Kırgız Türkçesinde Cümle Çeşitleri: Metin-Aktarım-İnceleme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi.

Gülsevin, G. (1990). Türkçede Şart Gerundiumu Üzerine. *Türk Dili Dergisi*, S. 467, s. 276-279.

Gülsevin, G. (2017). {-sA} Zarf-Fiil Eki ve Türk Dilinde Zarf-Fiil Eklerinin Kişi Ekleri Alabilmesi Üzerine. *XII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri Kitabı (İhsan Doğramacı'ya Armağan)*. Bilkent Üniversitesi Yayıncılık. s. 431-440, Bükreş-Romanya.

Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: TDK.

Gürsoy Naskali, E. (Haz.) (1995). *Wilhelm Radloff-Manas Destanı [Kırgız Türkçesi Metin-Türkiye Türkçesi Çeviri]*. Ankara: Türksoy Yayıncılık.

Gürsoy Nasakli, E., Duranlı, M. (Haz.) (1999). *Altayca-Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK.

Hacıeminoğlu, N. (1992). *Türk Dilinde Edatlar*. İstanbul: Milli Eğitim Yayıncılık.

Hacıeminoğlu, N. (1984). *Türk Dilinde Edatlar*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Hendem, E. (2008). *Yıldız Dergisi-Kırım Türkçesi Derlemeleri II*. Yüksek lisans tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hunutlu, Ü. (2015). *Köktürk ve Uygur Türkçesinde Yan Cümleler*. Ankara: Gazi Kitabevi.

İşcan, A. (2007). İşlevsel Dil Bilgisinin Türkçe Öğretimindeki Yeri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.9., S. 1., s. 253-258.

Kalenderoğlu, İ. (2010). Yılmaz, M. (Ed.). *MAMAY-Nogay Türklerinin Kahramanlık Destanı*. Ankara: Türksoy Yayıncılık.

Kara, M. (2005). *Türkmen Türkçesi Grameri*. İstanbul: Gazi Kitabevi.

Karaağaç, G. (2018). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK.

Karahan, L. (2011). Türk Dili Üzerine İncelemeler: *Zarf-fül Eklerinde Genişleme Eğilimi -sA(r) Ekinin Yapısı*. Ankara: Akçağ Yayıncılık.

Kasapoğlu Çengel, H. (2020). *Kırgız Türkçesi Grameri (Ses ve Şekil Bilgisi)*. Ankara: TDK.

Kemal, Y. (2008). *İnce Memed 2*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Koç, K., Bayniyazov, A., Başkapan, V. (2019). *Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK.

Koç, K., Doğan, O. (2022). *Kazak Türkçesi Grameri*. Ankara: Kesit Yayınları.

Koçoğlu Gündoğdu, V. (2012). *Günümüz Tuva Türkçesi (Giriş- Dil Özellikleri-Metinler- Söz Dizini)*. Doktora tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: TDK.

Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: TDK.

Korkmaz, Z. (2005). “-sa/-se Dilek-Şart Kipi Eklerinde Yapı Birliği Var Mıdır?” *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, Ankara: TDK. C. I., s. 160-168.

Kyýasowa, G., Geldimyradow, A., Durdyýew, H. (2016). *Türkmen Diliniñ Düşündirişli Sözlügi*. C. 1.(A-Z). Aşgabat: Ylym Yayıncılık.

Özmen Gümüş, Ö. (2022). *Renat Muhammediev'in “Këneriy Çitlëk Koşu” (Kanarya Kafes Kuşu) Adlı Romanından Hareketle Çağdaş Tatar Türkçesinin Dil Özellikleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özşahin, M. (2017). *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK.

Pekacar, Ç. (2011). *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK.

Pul, M. (2002). *Türkiye Türkçesinde Edat*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şahin, S. (2019). *Türkmen Türkçesinde Kalıp Sözler*. Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Talu, H. (2021). *Kırgız Yazar Cengiz Aytmatov'un “Deñiz Boyloy Corqkon Ala Döböt” Adlı Romanın Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tekin, L. (2016). *Sevgili Arsız Ölüm*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Temiraliyeva, G. (2001). *Kırgız Türkçesinde Bağlama Edatları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tiken, K. (2020). *Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf-Fiiller*. Ankara: TDK.

Uygur, C. V. (2008). *Türkmence (Türkmen Türkçesi)*. Isparta: Fakülte Kitabevi.

Üşenmez, E., Boltabayev, S., Tuğlacı, G. (2016). *Özbekçe-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Türk Dünyası Vakfı Yayınları.

Yılmaz, C. (2009). *Yeni Uygur Türkçesi Zunun Kadiri Eserleri (Giriş-İnceleme-Metin-Çeviri)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yiğit, P. (2008). *Yıldız Dergisi-Kırım Türkçesi Derlemeleri-III (Giriş-Metin-İnceleme)*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yudahin, K. K. (2011). *Kırgız Sözlüğü*. (Çev. Abdullah Taymas). Ankara: TDK.

Elektronik Kaynakça

Aslına bakarsan (2022, 16 Kasım). Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr>

Eç bolboso (2022, 16 Kasım). Erişim adresi: <https://pauctle.com/kgtr/soz/eç%20bolboso/>

- Eýsem (2022, 16 Kasım). Erişim adresi: <https://enedilim.com/sozluk/soz/eýsem>
- Handiyse (2022, 16 Kasım). Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr>
- Her neyse (2022, 16 Kasım). Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr>
- Varsa...yoksa (2022, 16 Kasım). Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr>

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Üniversitesi Etik Kurulu'nun tarih sayı ve karar..... ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.